

ՄԱՔՍԻՄ ԳՈՐԿԻ

2010

Harlem, N.Y. 1971

5p

Խորհրդային Գրողների Համամիութենական Առաջին Համագումարին:

Հ Մ Խ Հ Պ Ե Խ Տ Ի Կ Խ Կ

Первому Всесоюзному
Съезду Советских Писателей.

Госиздат СССР

Ժ.Ն.
474

ԳԱԼԵՐԻ
ԴՈՐԿ

ԲԱՆԱՍԵՂՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԼԵԳԵՆՆԵՐ

ԺԱՐԳՆ. ԶԵ. ԶԱՐԵՆՆԵՐ

ԴԵՑԻՄԲ
ՅԵՐԾԷԱՆ - ՄԿՄՃՃԻՎ

Սուպեր շապիկը, կագմը, փորձացը, անվանաթերթերը
յեվ նկարները՝ նկարիչ Հակոբ Կոչոյանի
Տեխնիկական իմրագիր՝ Տ. Խաչվանձյան
Սրբազրիչներ՝ Սոս Հակոբյան, Վ. Մանուկյան

Լ. ԿԱՄԵՆԵՎ

ՄԵԾ ՍԵՐՆԴԻ ԹԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պետերատի տպարան
Գ 1 ա Վ 1 ի տ 8492 (բ)
Հրատարակութ. 2924
Պ ա տ Վ ե բ 5 3 3
Տ ի բ ա ժ 10.000

774-2010

**Մ Ե Շ Ս Ե Ր Ն Դ Ի
ՅԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ *)**

Մեծ պրոլետարական պոետի զրական գործունեյության քառասնամյակի տոնական օրին լավ և վերհիշել լիբրտասարգությունն այն սերնդի, վորի մեջ նա մեծացել և, ապրել ու պայքարել:

Դա մեծ սերունդ էր. նա կատարեց անմոռանալի գործեր: Այդ նրա մասին և ասել հին պոետը.

Счастлив, кто посетил сей мир
В его минуты роковые,
Его призвали всеблагие
Как сотрапезника на пир. **)

Նրան վիճակվեց պատմական մեծ ճակատամարտերի բախտը, և, վոր ավելի ևս կարևոր է, հաղթանակներ, վորոնք սահման են դնում համալսարհային-պատ-

*) Այս առաջաբանը գրված է Ա. Մ. Գորկու գրական գործունեյության քառասնամյակի առթիվ Մ. Թ.

**) Տյուտչևի հռչակավոր բանաստեղծության սկիզբն է: Տալիս ենք արձակ թարգմանությունը. «Յերջանիկ և նա, ով այցելել է աշխարհը նրա ճակատագրական բռնիքներին, նրան աստվածները կոչել են խնձուկի, լեբրե սեղանակցի» Մ. Թ.

մական դարաշրջանների միջև: Հանձինս նրա՝ աշխարհն անցավ նոր Ռուբիկոնը: Իր գործերի վեհուեթյամբ, իր կամքի թափով, իր յեռանդի անհողդողուլթյամբ նա ցնցեց աշխարհը և հոյակապ ապագայի հիմքը դրեց: Ասիական հետամնացութեան, ստրկական ճնշվածութեան և անարխիստական ցրվածութեան պայմաններում նա տարիներով գորակոչի յենթարկեց մարդկային բանականութունը և կամքը, հավաքեց իր յերկաթյա բատալիոնները, պարտություններ կրեց, կրկին բարձրացավ և, վերջապես, վերջին և վճռական մարտի մղեց

Յերկաթի յեվ երի բովում
Վազուց փորձված բանակները:

Գորկու յերիտասարդությունն համընկավ այս սերունդի յերիտասարդութեանը: Նա դարձավ նրա յերգիչը: Մենք ինկատի ունենք, իհարկե, այդ սերնդի իսկական-հեղափոխական հատվածը, նրա այն մասը, Վորը — ինչպես և ինքը՝ Գորկին — ամմիջականորեն դուրս ե յեկել պրոլետարական ներքնախավերից, կամ ընդմիջա (իւր կյանքով ու պայքարով) կռուել և իր բախտը բանվոր դասակարգի բախտի հետ:

Նոր սերնդի այդ իսկական-հեղափոխական խումբակը, Վոր պատմական ասպարեզ էր դուրս յեկել 90-ական թվականների հենց սկզբին, կարող էր հենվել մեծ թեորիայի վրա, բայց այն անհրաժեշտ էր խել: Գոհակացնողների ձեռքից, հորմարվողների, վերածնել իբրև մասսայական քաղաքացիական կռվի գործիք՝ ընդդեմ շահագործողների, բարձրացնել աշխարհի վրա՝ իբրև նոր պատմական եղբայր դրուշ:

Այդ թեորիան կարող էր հենվել աճող, դեպի կոիվ ձգտող, հերոսական դասակարգի վրա, բայց նրան հարկավոր էր արթնացնել, միաձուլել, զբաժանել թեորիայով և կազմակերպութեամբ:

Յեվ վերջապես նա անցյալում ունի Զերնիշեսկիների, Պալտուրինների և Ժեկյաքովների հեղափոխական հոյակապ տրագիկան, բայց այն հարկավոր էր մաքրել նրան հեղեղող մոլախոտերից, Վոր աճել էյին խուլ ժամանակներում, լցնել սոցիալական նոր բովանդակութեամբ և տալ նոր դասակարգի:

Մեծ գործերը պահանջում են մեծ միտք, բայց և մեծ վոգեկորութուն, հետեապես՝ մեծ պոեզիա: Այդ տվեց իր դասակարգին Գորկին — Նա յերիտասարդ էր հեղափոխութեան հետ միասին, և հեղափոխութեանը յերիտասարդ էր յերիտասարդ Գորկու հետ: Նրա պոեզիան պատմական գործ էր. նա զբաժանում էր միտքը, զգացմունքը և կամքը պատմական ասպարեզ յեննող մարդկութեան պայքարող ջոկատի:

Յեվ սրի՛ր քո սիրտը արիւթյամբ, —

— ասում էր հին հունական պոեմի քերթողն իր յերգած հերոսի մասին: Գորկու ստեղծագործութեանը «սրում» էր արիութեամբ և կամքով պրոլետարական գործի բազմաթիվ ռազմիկների սրտերը:

Նրա լեզենդներում և յերգերում, նրա խոհեքում, յերազներում և անձեքներում, նրա անսպասելի հերոսներ խոսքերում, ռուսական կյանքի տեսարաններ իռլանդականում նոր դասակարգը կարգում էր իր սեփական ձգտումների և դիմողութեանների գեղարվեստական մարմնավորումը և ընդհանրացումը:

Նրանց մեջ կար բազում ատելութիւնն և արհա-
մարանք, բայց այդ սերունդն ինքը ևս արհամարում
և ատում եր անհուն ու խորը: Նրանք համակված
եյին նոր մարդու և նոր աշխարհի ցնորքով, հավատ-
քով դեպի թարմացնող փոթորիկ անհրաժեշտութիւնն
ու անխուսափելիութիւնը, բայց նոր սերունդը ևս
կըքոտ յերազում և անհողդողդ կերպով հավատում
եր հին աշխարհի «գալիք արհավիրքին»: Այդ յերգերը
դաժան եյին, նրանց մեջ չկար վոչ մի կաթիլ սան-
տիմենտալիզմ: Նրանք փառաբանում եյին կռիվը,
խորը կըքերը, նվիրվածութիւնը մինչև ի մահ, մարդ-
կանց, վոր քանդում են սովորւթները և հատուցուս
են այդ իրենց սեփական արշունով, ազատագրվող
անհատի պաթոսը, անկոր կամքը և փոթորկոտ յե-
ռանդը: Պոետը՝

Կոչում եր կործանել դարավոր հիմքեր,

Ստեղծել գալիք տերմերի համար ազատ աստղարեգ...

Վողորմելի 80-ական թվականների վողորմելի ժա-
ռանդները — սանտիմենտալ նարոդնիկները, ստոր լի-
բերալները, բուժ ծնված կուլտուրնիկները — դողում
եյին դայրույթից: Իսկ յերիտասարդ սերունդն ըն-
դունում եր այդ յերգերը, իբրև ծն ու ն դ ս ե փ ա-
կ ա ն պ ո ե տ ի Ն ա ևս սանտիմենտալ չեր, նրան
վիճակված եյին դաժան ճակատամարտեր, նրա մեջ
ևս սերը վերածվում եր ատելության և հուրհուրա-
տում եր դործունեյությամբ: Նա իբրև «հրամայական
իմպերատիվ» եր ընդունել իր համար իր ուսուցչի
խոսքերը՝ «փիլիսոփաները միայն տարբեր ձևով են

բացատրել աշխարհը, բայց խնդիրն այն ե, վոր-
պեսզի վերափոխենք այն»:

Վերջապես նա ևս, ինչպես և պոետը, խնդուն և
լավատես եր, — նա պրոլետարիատի մեջ գտավ այն
ուժը, վորն ընդունակ եր կատարելու այդ պատգամը:
Յիվ հենց այդ պատճառով պատմական հորձանուտ-
ների հաջորդականության մեջ նա տարբերվեց նրան-
ցից, ում խարաղանում եր պոետը:

Իսկ դուք աշխարհում կայրեք,

Վորդերի նման կույր ու սիմ,

Ձեր մատիմ վոչ հեֆյաք կըպատմեն,

Վոչ յերգեր կերգեն ձեր մատիմ:

Գորկու ժամանակակիցները և բարեկամները լա-
վերի մասին այժմ արդեն պատմում են հեքյաթներ
և յերգում են՝ յերգեր:

Այդ պոետը և նրա սերունդը վոչ մի առիթ չունեն
մեղադրելու իրենց յերիտասարդութիւնը: Նրանում,
այդ յերիտասարդության մեջ, և այն, վոր «գոհնիկ
փորձը — հիմարների խեղճը» կարող ե դատապարտել,
այսինքն՝ ռոմանտիզմը, նվիրվածութիւնը ցնորքին,
չափազանցված անհատապաշտութիւնը — այս ամենն
անհրաժեշտ եր, վորպեսզի նա հասունանար մեծ
դործերի համար:

Յերբեկից պատմաբաններն ու ուսումնասիրողները
կպատմեն, թե ինչու իր զդացմունքներն ու մտքերը
մարմնացնելու համար նոր սերնդի յերգիչը պետք ե
դիմել լեգենդներին և հեքյաթներին, յերկնային ստա-
մանների ազատ թափառաշրջիկներին, ռոմանտիկ զըն-

չունեցին և առփաստանային չհովիվներէ պատկերնե-
րին Մեզ համար այժմ բավական է նշել, վոր իր
բանաստեղծութիւններով և լեզուններով Գորկին
սերտորեն ոգնեց ստեղծելու այն սերունդը, վորն իր
ուսերի վրա կրեց համաշխարհային մեծագոյն հե-
ղաշնումը, վոր նա վիթխարի չափով մասնակցու-
թյուն ունեցավ այն բանին, վորպէսզի զրահավորի
նրան յեռանդով ու կամքով, վոր պայթեցրին հին
աշխարհը:

Մեր գրքույկը հովակնութիւն չունի համարվելու
լրիվ կամ բազմակողմանի: Յերիտասարդ Գորկու մի
քանի գրվածքներէ ընտրութեամբ մենք կամենում
ենք հիշեցնել մեր յերիտասարդութեանը, թե ինչ եր
Գորկին մեր սերնդի համար, ինչ յերգեր եր նա
յերգում արշալուսին այն մեծ պատմական ճակա-
ւամարտի, վորը նա այժմ շարունակում է, և, իհարկե,
կավարտի հաղթանակով:

Գրքույկում հովաքված բոլոր գրվածքները գրված
են 1893 — 1895 թ.թ. ժամանակաշրջանում: Նրանցից
մի քանիսը սակայն տպագրվել են շատ ավելի ուշ,
որինակ «Կոմսուհի Ելեն-դե-Վուրսիի մասին» բալ-
լադը տպվել է 1916 թ., վերջին քառյակը լույս է տե-
սել 1906 թ., «Արևի վորդիք» պիեսում: 1911 թ.վին
Կապրի կղզում Ալեքսեյ Մաքսիմովիչն չարտադրել է
այն իտալացի բանվոր Լուիջի Յապելլու համար:
Լուիջի Յապելլու համար չե՞ր միայն, վոր ռեակցիայի
ժամանակաշրջանում անհրաժեշտ եր հիշեցումն այն
մասին, վոր

Մենք — կրակներն ենք պայծառ գալիքի:

Այն հարկավոր է և այժմ, յերբ դալիքը դառնում է
ներկա: Ավելի ևս անհրաժեշտ եր այդ քառասուն
տարի առաջ, յերբ այդ դալիքի համար գրվում էին
միմիայն առաջին քառերը: Այսպէս քառասուն տարի
անում եր պոետն իր հրաշալի, հոյակապ և մարդկու-
թեան համար կարեւոր գործը, անդադրում կերպով
վառելով մեր առջև — դալիքի կրակները:

Ռուսական պոեզիայի հիմնադրի, նրա լեզվի անմո-
ռանալի ստեղծագործողի մասին մի այլ պոետ հա-
րյուր տարի առաջ ասել է*):

Նրան, իբրեւ իր սերն առաջին,
Ռուսաստանի սիրտը չի մոռանա...

Մենք վաղուց արդեն և՛ մտքերով, և՛ զգացմունք-
ներով դուրս ենք յեկել Ռուսաստանի սահմաններէ,
դեպի ավելի մի լայն աշխարհ, և այդ իսկ պատճա-
ռով ասենք հիմա այսպէս. — Գորկուն ևս, իբրև առա-
ջին սերունդ, յերբեք չի մոռանա սիրտը այն մարդ-
կութեան, վորը ծնվում է համաշխարհային պրոլետա-
րական պայքարի տանջանքներում և հալթանակնե-
րում:

*) Տյուաչևը Պուշկինի մասին: Մ. Թ.

ՄԱՔՍԻՄ ԳՈՐԿԻ

— 22 —

ԱՐԿԱՆԱՐ

ՅԵՐԳԸ

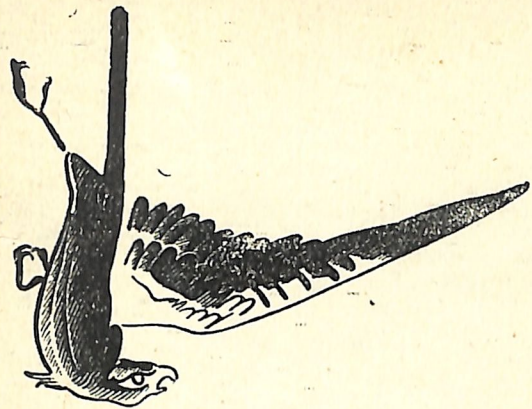
Ծովի ալեհեր հարթության վրա
 Ամպեր ե ահա-կուտակում քամին,
 Ահեղ ամպերի ե ծովի միջև
 Ճախրում ե հպարտ մըըրկահավը՝
 Թռչում ե՝ մի սև կայծակի նման:
 Մերթ ալիքներին թևով դիպչելով,
 Մերթ նետի նման ամպերին հասած՝
 Ճչում ե նա չոր — և խինդ են լսում
 Ամպերը խիզախ թռչունի ճիչում:
 Հնչում ե ճիչում — փոթորկի ծարավ:
 Յեվ զայրույթի ուժ, և՛ կրքի հրդեհ,
 Յեվ հաղթանակի հավատք են լսում
 Ամպերը նրա այդ ահեղ ճիչում:
 Նվում են ճայերն ամպրոպից առաջ,
 Սուզահավերը նվում են նույնպես,—
 Սուզահավերին անհայտ ե հավետ
 Անհուն հրճվանքը կյանքի պայքարի:
 Գոռ վորոտներից սարսում են նրանք:
 Հիմար պինգվինը թագգընում ե խեղճ,
 Գիլուկ մարմինը ժայռերի խորքում...
 Յեվ միայն հպարտ Մըըրկահավ ե

Ճախրում համարձակ, խիզախ և ազատ
 Ծովի ալևոր, ճերմակ փրփուրում:
 Ալիքի մռայլ ու ծանր են իջնում
 Ամպերը ծովի հարթության վրա,
 Յեւ ալիքներն են յերգում ու պարում՝
 Թռչելով դեպի վորտաք պայթող:
 Յասման փրփուրում վորտան ե թնդում,
 Ալիքներն են հորդ՝ վիճում քամու հետ,
 Յեւ ահա հանկարծ զրկում ե քամին
 Ամպերի յերամն անդուզ զրկանքով,
 Յեւ շարտում ե ամենի թափով,
 Վայրի բարկությամբ, ժայռերի վրա,
 Փշրում ե, ցրում, դարձնում փոշի
 Նրանց զմուխտե կույտերն ահագին: —
 Մըրկահավը ճախրում ե ճիչով,
 Կայծակի նման ամպերը ճեղքում —
 Պոկում ե թևով փրփուրը ջրի,
 Ճախրում ե ահա, ինչպես հզոր դև,
 Սև, անագորուն վոգի փոթորկի, —
 Յեւ ծիծաղում ե և խուլ հեկեկում...
 Վորտի ցասման, վրդովմունքի մեջ
 Նա — զգայուն դև — վազուց ե արդեն
 Հոգնություն տեսնում: — Համողված ե նա,
 Վոր չեն պարուրի ամպերն արևին,
 Չեն ծածկի ընդմիշտ, չեն ծածկի, ո, վնչ: —
 Վռնում ե քամին... Վորտաք թնդում...
 Կապույտ բոցի պես ամպերն են վառվում
 Ծովի ալեկոծ անդունդի վրա —
 Բռնում ե ծովը կայծակի նետերն

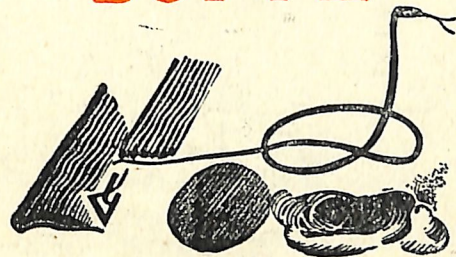

Ու իր անեղի ընդերքում մարում:
 Կրակե կարմիր ոձերի նման
 Յեւ զալարվում են, և՛ կորչում ծովում
 Այդ կայծակների ցուլքերը բոսոր:
 — Փոթորիկն հիմա թինդով կըպայթի...
 Դա խիզախ, հպարտ մըրըկահալն է
 Ճախրում սլացող կայծակների մեջ,
 Ահեղ աղմըկող, հորդ ծովի վրա.
 Դա — հաղթանակի յերգինն է ճշում.
 — Թո՛ղ փոթորիկը ուժգնորեն պայթի...

ԲԱՐԵՅԻ
ՅԵՐԳԸ

Fարձր լեռների
կատարը սողաց
Յեվ պռակեց այնտեղ,
Նոնավ քարափում,
Գալարուն իժը՝
Հայացքը ծովին:

Բարձր արևն եր
Յերկրն քում շողում
Յեվ լեռներն եյին
Շոգ՝ շնչում վերև,
Յեվ ալիքները
Ջարնդում եյին
Վարը՝ քարերին:

Իսկ ձորի միջով
Վարը, խավարում,
Սահանքն եր սահում
Դեպի ծովը լուրթ,
Ջարկելով իրար
Բարերն հատակի,—

Փրփուրով պատած,
Հողոր, ալեհեր,
Կտրում եր լեռը
Յեւ ծովը թափվում
Դժգոհ վռնոցով:

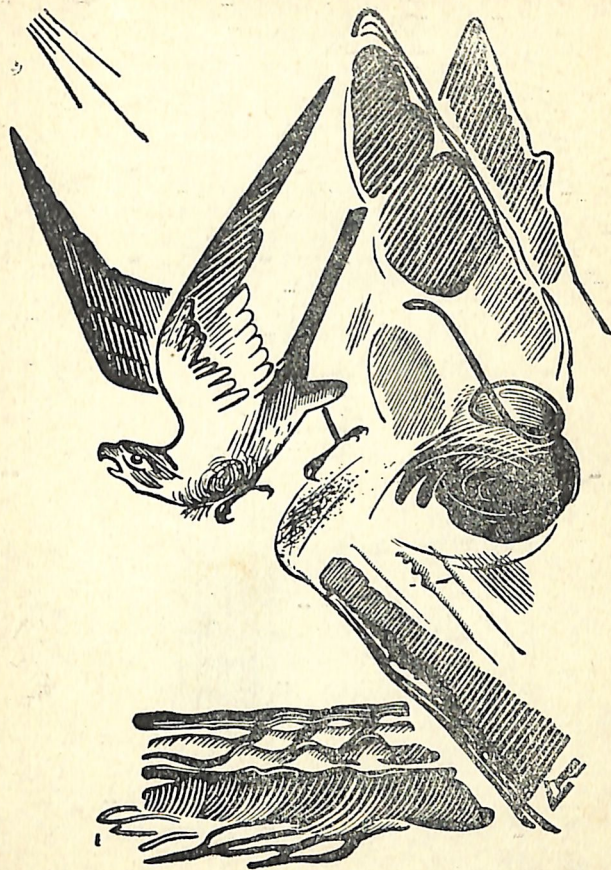
Հանկարծ այն քարափն,
Ուր իժն եր պառկել,
Վերեկից ընկավ
Վիրավոր բազեն՝
Փշրված կրծքով,
Փետուրն արյունոտ:
Մի հատու ճիչով
Նա ընկավ գետին —
Յեւ զարնվում եր
Անզոր զայրույթով
Ամբակուռ քարին...

Իժը վախեցավ,
Յետ սողաց ճեպով,
Հասկացավ սակայն,
Վոր կյանքին նրա
Մնացել է լոկ
Մի-քանի վայրկյան...
Մոտ սողաց իսկույն
Մեռնող թռչունին
Յեւ Փշաց ուղիղ
Աչքերին նրա.
«Ի՞նչ ե. մեռնում ես...»

«Այն, մեռնում եմ,—
Շշնջաց բազեն,
Խորը շնչելով.
— Յես լավ ապրեցի...
Յես բախտավոր եմ...
Քաջ կովեցի՛ յես...
Տեսա յերկինքը...
Դու չես տեսնի այն
Յերբեք այնքան մոտ...
«Ե՛հ, խեղճ արարած,
Ի՞նչ ե յերկինքը.
Դատարկ տեղ միայն...
Վճնց սողամ այնտեղ...
Այստեղ ինձ համար
Ավելի լավ ե.
Խոնավ ու տաք ե»
Այսպես իժն ասաց
Ազատ թռչունին,
Ծիծաղեց հողում
Նրա անհեթեթ
Մտքերի վրա,
Յեւ այսպես խորհեց.
«Թո՛ւր թե սողա —
Վախճանն հայտնի յե...
Բոլորս ել վերջը
Կըսվողենք հողում,—
Ամէն ինչ վերջը
Անյուն կդառնա»

Բայց խիղախ բազեն
 Թալրտաց հանկարծ,
 Կանգնեց մի փոքր
 Յեւ շուրջը նայեց —
 Քարափին խոնավ:

Գորշ քարի միջով
 Զուրն եր թորում դուրս,
 Յեւ հեղձուցիչ եր
 Քարափում խավար,
 Յեւ դալիս եր զաղջ,
 Ծանր, լեշի հոտ:
 Յեւ ճչաց բազեն
 Կարոտով, ցավով,
 Հավաքած բոլոր
 Իրա ուժերը.
 — Ո, յեթե յերկինք
 Մեկ ել թռչեյի...
 Յես կըսեղմեյի
 Թշնամուն կըծքիս
 Յեւ... թո՛ղ հագենալ
 Արյունով իմ նա...
 Ո՛, յերջանկություն
 Կովի, պայքարի...
 Իսկ իժը խորհեց.
 «Յերևի ախտեղ
 Ապրելը այդքան
 Իրոք վոր լավ է,
 Յեթե նա այդպես

Ոոր հառաչում ե...
Յեւլ առաջարկեց
Ազատ թռչունին. —
«Դու ել մոտեցիր
Յեզրին քարափի
Յեւլ նետվիր ներքև —
Գուցե թևերըդ
Քեզ բարձրացնեն,
Յեւլ կապրես կրկին
Դու մի քիչ և՛ս
Քո վեհ տարերքում»

Յեւլ հառնեց բազեն,
Յեւլ, խենթ ճշալով,
Գնաց յեզերքը՝
Ճանկերը խոնավ
Քարին քսելով:
Յեւլ մոտեցա՛վ նա,
Պարզեց թևերը,
Շնչեց կրծքով վողջ,
Բոցեց աչքերը —
Յեւլ գլորվեց վա՛ր:
Յեւլ, ինչպես քարը,
Սահելով ներքև,
Արագ ընկնում եր,
Կոտրում թևերը,
Յեւլ կորցնում եր
Իր փեսուրները...
Ջրի ալիքը

Գրկեց մարմինը,
Յեւ լվանալով
Նրա արյունը,
Փրփուրով պատած
Մղեց դեպ ծովը,
Իսկ ալիքները
Տխուր հառաչով
Զարնելում ելին
Զոր քարերին ա'յն.
Յեւ չէր յերևում
Նրա մարմինը
Ծովի անսահման
Տարածության մեջ...
Քարափում պռկած
Խորհում էր յերկար
Իժը թռչունի
Վախճանի մասին
Յեւ սիրո մասին
Դեպի յերկինքը...
Յեւ ահա նայեց
Դեպի հեռուն նա,
Վոր հար շոյում է
Մեր հայացքները
Բախտի յերազով
«Իսկ ի՞նչ էր տեսնում
Մեռնող այն բազեն
Այդ անասլատում
Անտակ ու անեղը...
Ինչո՞ւ յեն նրանք,

Մեռնելով հավես
Հուզում հողին մեր
Իրենց սիրով այդ՝
Դեպի թռչնքը,
Դեպի յերկինքը...
Ի՞նչն է պարզ այնտեղ...
Զե՞ վոր կարող եմ
Յես ինքս իմանալ
Այդ ամենը — գեթ
Մի փոքր պահով
Յերկինք թռչելով»
Ասաց — և արավ:
Վոլորված, վորպես
Փայլուն մի ողակ՝
Թռավ առա՛ջ նա —
Յեւ արեւի դեմ
Փայլեց, ինչպես մի
Բարակ ժապավեն:
Սողալու համար
Ծնվածը — թռչել
Ո, անկարող ե...
Մոռանալով ա՛յս —
Ընկավ քարին նա,
Բայց չփշրվեց,
Այլ ծիծաղեց լուկ.
«Ահա՛ թե վճռն է
Յերկինք թռչելու
Հիմար հաճույքը...
Ընկնելու մեջ ե...

Հիմար թռչուններ...
Հողին անընտել,
Ձանձրացած այնտեղ,
Նրանք ձգտում են
Դեպի յերկինքը —
Յեվ կյանք են փնտրում
Անապատում տոթ:
Այնտեղ — դատարկ է.
Այնտեղ լույս շա՛տ կա,
Բայց չկա այնտեղ
Ուտելիք, չկա
Կենդանի մարմնի
Համար հենարան:
Ել ինչի՞ յե այդ
Հսկարտությունը...
Ել ինչի՞ յե այդ
Հանդիմանանքը...
Նրա համա՛ր, վոր
Ծածկեն նրանով
Իրենց տենչերի
Խելառ ընթացքը,
Վոր նրանց յետև
Գողարկեն իրենց
Անպետքությունը
Այս կյանքի համար...
Հիմար թռչուններ...
Բայց չեն խաբի ինձ
Այլևս նրանց
Խենթ զրույցները...

Յես ի՞նքս գիտեմ
Ամեն ինչ հիմա:
Յես ի՞նքս արդեն
Տեսա յերկինքը...
Վեր ճախրեցի յես
Յեվ հափեցի՜ այն,
Տեսա անկումը,
Բայց չմեռա՛ յես,
Այլ ավելի՛ յեմ
Հավատում ի՞նքս ինձ...
Թող նրանք, ովքեր
Ձեն սիրում հողը —
Ապրեն սուտով լոկ...
Յես գիտեմ հիմա
Ճշմարտությունը —
Յեվ նրանց կոչին
Ձեմ հավատում յես:
Հողի ծնունդ եմ —
Հողով կապրեմ յես:
Յեվ կծկվեց նա
Պիրկ՝ քարի վրա՝
Իրենով հպարտ —
Փայլում եր ծովը
Վառ լույսերի մեջ,
Յեվ ալիքները
Զարնվում եյին
Ափերին՝ ահեղ
Նրանց վորոտում

Թնդում եր յերգը
Բաղեյի մասին,
Յեւ զոգում եյին
Ժայռերը՝ նրանց
Հարվածներից գոռ
Յեւ յերգից նրանց.—
«Խուլ-խիզախների
Խենթությանը վեհ
Յերգում ենք վաճառ մենք,
Խուլ-խիզախներ՝
Խենթությունը վեհ —
Ո, ա՛յս ե ահա
Կյանքի իմաստը...
Ո, քա՛ջ բազե,— դու
Կովում՝ քո դաժան
Վտոտխների՛ դեմ
Յեղար արնաքամ...
Բայց կզա որը
Յեւ քո արյունի
Վառ կաթիլները՝
Կայծերի նման՝
Կըբոճնկվեն մեր
Կյանքի խավարում
Յեւ բազմաթիվ քա՛ջ
Սրտեր կըվառեն
Ծարավով լույսի
Յեւ ազատության,
Թեկուզ մեռար դու,

Բայց յերգերում քաջ
Յեւ վոգով արի
Ու խիզախ մարդկանց —
Ընդմիշտ կլինես
Պայծառ որինակ,
Հպարտ որինակ...
Խուլ-խիզախների
Խենթությանը վեհ
Յերգում ենք յերգ մենք...»

ՎԱՍՈՒՄԱՐ ԼԵԳԵՆԴ

Նտառում ապրում եր փերին,
Գետում լողանում եր անվերջ.
Մի անգամ անդգույշ գտնվեց —
Յեվ ընկավ ձկնորսի թոռի մեջ,
Ձկնորսները խիստ վախեցան,
Բայց այդտեղ եր պատանի Մարկոն,
Նա զրկեց փերուն համարձակ,
Սկսեց համբուրել կրքոտ
Իսկ փերին, ճկուն ճյուղքի պես,
Թեքում նրա գալարվում եր,
Նայում եր Մարկոյին անվերջ
Յեվ ինչ-վոր բանի ծիծաղում եր...
Ամբողջ ուր զուրգուրեց Մարկոյին,
Բայց իջավ գիշերը հենց —
Չբացավ ծիծաղկուն փերին,
Մարկոյի հոգին տխրեց...
Զոր-գիշեր Դանուբի ափերին
Թափառում, կանչում ե Մարկոն հեք,
Հառաչում ե. «Ո՞ւր ե փերին».
Ալիքներն ասում են. — «Չգիտե՞նք»
Բայց ճշաց նա նրանց. «Խաբում եք,

Ինքներդ եք նրա հետ պարում...
Յեվ նետեց իրեն հիմարը
Դանուբի մեջ, վոր գտնի փերուն,
Հողանում ե փերին Դանուբում,
Ինչպես և Մարկոյից առաջ,
Իսկ Մարկոն ել չկա... Բայց, տեսե՛ք —
Իր մասին գոհե յերգն այս մնաց...

.
Իսկ դուք աշխարհում կապրեք
Վորդերի նման կույր ու սին,—
Ձեր մասին վնչ զրույց կասեն,
Վնչ յերգեր կերգեն ձեր մասին...

I

առնում ե արքան պատերազմից,
Գնում ե — զայրույթից դողում ե,
Լսում ե — թփի յետևից
Մի աղջիկ ծիծաղում ե:

Ահեղ կիտելով հոնքերը դեղին
Արքան մտրակեց ձիուն՝ փնջալով,
Հարձակվեց վրան, ինչպես փոթորիկ,
Յեւ գոռաց՝ զրահը ցնցելով.
— «Ի՞նչ ես դու» — գոռաց նա հար ու կուպիտ,—
«Ի՞նչ ես դու, աղջի, ցցել ատամներդ.
Կործանեց, հաղթեց ինձ թշնամին,
Իմ ամբողջ զորքը կոտորվել ե.
Գերի յե ընկել շքախումբըս վողջ,
Գնում եմ ահա, վոր նոր զորք բերեմ.
Յես — արքան եմ քո, սիրտըս — վիշտ ու վոխ,—
Հիմար ծիծաղըդ յես վմնց համբերեմ:»

Շապիկը կրծքին շտկելով հագիւմ
Աղջիկը ասաց արքային զաղիւր.
— Յես խոսում եմ, տես, հետն իմ սիրածի,—
Տէր-արքա, դու, լավ ե — հեռացիւր:—

Արքաների հետ խոսելու համար
Սիրողը յէրբ ե ժամանակ ճարում.
Թերբեմն սերը վառվում ե արագ,
Քան մոմն՝ աստուծո պայծառ տաճարում:

Մուկնեց արքան բարկությունից չար,
Հրաման տվեց իր խմբին խոնարհ.
— «Զնդան նետեցեք այս լիբը աղջկան,
Կամ, լավ ե, իսկույն խեղդեցեք նրան»

Ծամածրոելով մոռութեբը հեղձ
Արքայի մարդիկ թափվեցին վրան,
Շրջապատեցին չար զևերի պես —
Մահին հանձնեցին դժբախտ աղջկան:

II

Լեցուն ե մահը միշտ չա՛ր հույզերով,
Բայց այդ ոբը նա փոխվել եր ասես.
Ձե՛ վոր գարնանը սերմերը սիրո
Ուռչում են անդամ այդ պառավի մեջ.
Ձանձրալի յե հար նեխած մտերում
Վոչընչացնել հիվանդություններ.
Յերբեմն ուզում ես ասլբել անողուտ,
Ամեն մի բուպեն մահով չընդունել
Բոլորը՝ նրան տեսնելու պահին՝
Զգում են միայն սարսափ անիմաց.
Ձանձրացել եր նա մարդկային ահից,
Թաղման ծեսերից, փոսերից այն բաց,
Զբաղված գործով անշնորհակալ՝
Այս կեղտոտ ու մութ աշխարհի վրա —

Իբ գործն հմտորեն կատարում ե հար —
Բայց ավելորդ են համարում նրան:
Վերավորիչ ե, իհարկե, սա քիչ.
Բարկանում ե մերթ մարդկանցից նա էլ,
Յեվ, բարկանալով, տանում ե կյանքից
Վնչ նրանց հաճախ, ում պետք ե տանել,
Ե, սատանային սերի նա գուցե,
Անհագուրդ շնչի դժոխքի հրով,
Հեկեկա սիրո ցավից ու խոցից,
Նրա հետ մեկտեղ արբենա սերով...

III

Աղջիկը՝ կանգնած Մահի առաջին՝
Սպասում ե հարվածին Մահի
Փնչում ե մահը, — խղճում ե գոհին —
— «Ինչքան ել ջահէն ե, նայի՛ր...
Ի՞նչ ես արքային ասել կոպտաբար.
Սպանեմ պիտի քեզ դրա համար...»

— Ո, մի բարկանա, — աղջիկը ասաց.
Ինչո՛ւ յես իզուր բարկանում վրաս.
Առաջին անգամ համբուրում եր ինձ
Սիրածս՝ թփի կանաչ հովանում,
Իսկ արքան — փախչում եր պատերազմից.
Ի՞նչ արքա, ի՞նչ բան — այդ լույս վայրկյանում...
Դե, յես ել ասի արքային, նրան.
— Հեռացի՛ր, արքա՛, այստեղից: —
Լա՛վ եյի ասում, կարծես թե, — սակայն
Տես՝ ինչքան յեղավ անտեղի...

Եհ, Մահից, գիտեմ, ազատում չկա.
 Մեռնելու լեմ, գիտեմ, չըսիրած, —
 Բայց ամբողջ հոգով խնդրում եմ, ո՞վ Մահ, —
 Թույլ տուր, վոր մեկ էլ համբուրեմ նրան...

Տարորինակ եր զրույցն այս Մահին.
 Ո՞վ է Մահվանից նման բան ուզում...
 Մտածեց՝ ել գործ կըմնա իրեն,
 Թե չհամբուրվեն մարդիկ աշխարհում...

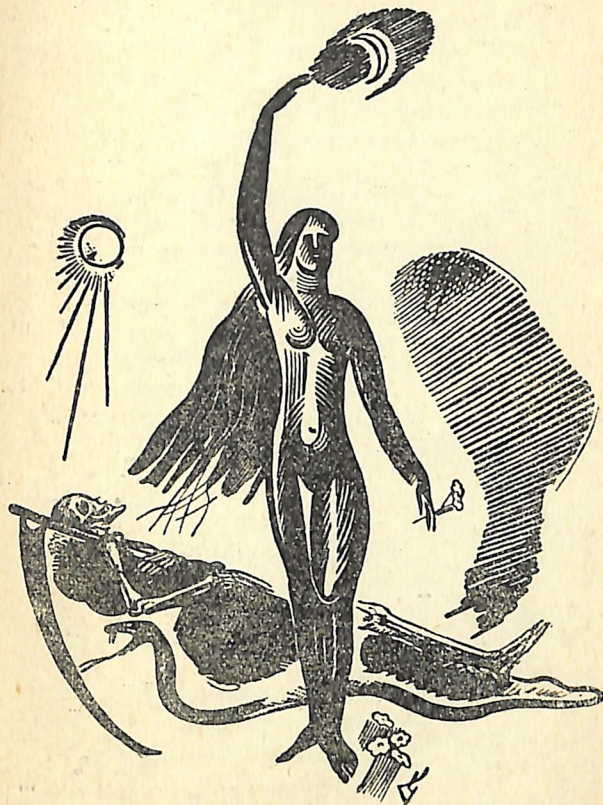
Յեվ, տաքանալով արևի ներքո,
 Մահն ասաց՝ մոտիկ կանչելով ոձին.
 — «Գնա՛, համբուրվի՛ր — և յետ յեկ շուտով.
 Գիշերը՝ քննն ե, կըսպանեմ — լուսին»

Յեվ նստեց քարին: — Ոձը ժանիքով իր
 Մահվան գերանդին ե լիզում:
 Աղջիկը բախտից հեկեկում ե,
 Փնչում ե Մահը. — «Դե գնա՛, գե, չնւտ»

IV

Գարնան արևով քնքուշ տաքացած,
 Մահը արձակեց տրեխները հին,
 Հենվեց չոր քարին — և խորը քնեց:
 Յեվ վատ մի յերազ այցելեց Մահին:

Իբրև կայենը, ծնողը նրա,
 Իր թոռնթոռի՝ չար Հուդայի հետ,
 Յերկուսն ել դառամ, — յեղնում են լեռը,
 Յերկու իժի պես սողում են կամաց:

— «Տեր», — հառաչում ե, մոռալի կայենը,
Յերկինը նայելով մարած աչքերով.
«Տէր» — հայցում ե չար Իսկարովտացին՝
Աչքերը հողից չըբարձրացնելով:

Վերը, ամպի մեջ, լույս լերան վրա
Տերն, ընկողմանած, կարողում ե մի գիրք.
Վառ աստղերով ե այդ գիրքը գրված,
Մի եջն ե նրա — Ծիր-Կաթինն անհուն:

Կանգնած ե վերը շրջառակապետն՝
Ըսպիտակ ձեռքում — կայծակների խուրձ,
Ուղեորներին ասում ե նա խիստ.

— «Հեռացեք, — աստված ձեզ չի ընդունի»

— «Միքայել» — տխուր հայցում ե Կայենն.
Մեծ ե հանցանքս աշխարհի հանդեպ՝
Յես ծնեցի կյանքն ըսպանանողին,
Յես եմ հայրն ըստոր, անիծյալ Մահի»

— «Միքայել» — տխուր ասում ե Հուդան.
Գիտեմ՝ Կայենից հանցապա՛րտ եմ յես,
Քանզի մատնեցի գարշելի Մահին
Լույսի պես պայծառ սիրտը աստուծո»

Յեվ աղերսում են նրանք յերկուսով.

— Միքայել, — տերը մեզ մի խոսք միայն,
Թող մի խոսք ասի, թող խղճա լով մեզ —
Չե՞ վոր ներումն մենք չենք աղերսում»

Հրեշտակապետն ասում է կամաց.

— «Յերիցս արդեն ասել եմ նրան.
Յերկու անգամին նա վռչինչ չասաց,
Յերրորդ անգամին նա խիստ բարբառեց.
— Իմացի՛ր՝ քանի դեռ Մահը կյանքում
Կործանում է շունչ ու ծիլ կենդանի —
Չի՞ք ներում նրանց — Կայեն-Հուդային»

Այստեղ Մատնիչն ու Յերդալասպանը
Տխուր վռնացին և հեծկտացին,
Յեվ, գրկած իրար, գլորվեցին ցած՝
Լեռան ներքևի ճահիճը նեխած»

Իսկ մութ ճահիճում հրճվում են, խաղում
Մարդակեր դեեր ու սատանաներ —
Յեվ թքում են ըութ նրանց յերեսին
Ճախճախուտային կապույտ կրակներ» —

V

Մահը արթնացավ կեսուրին մոտիկ
Նայում է — աղջիկը չի՛ յեկել դեռ
Փնչում է քնկոտ. «Տես անամոթին», —
Գիշերն, արի տես, խիստ կարճ է յեղել»

Քաղեց մի հասած արեածաղիկ,
Հոտոտեց, հրճվեց՝ արևի ներքո
Դիտելով ծաղկած ծառերի դեղին
Տերևներն՝ ասես դարձած վոսկեգույն»

Յեվ արեգակին նայելով — հանկարծ
Յերգեց նողկալի իր ձայնով հանգած. —

— «Մարդիկ՝ ձեռքով չարաղետ՝
Մերձավորին սպանում —
Յեվ թաղում են, և յերգում.
«Ի վերին Յերուսաղեմ»

Չես հասկանում յես վռչինչ.
Բռնակալը իր ձեռքով
Սպանում է մարդկանց միշտ
Յեվ միշտ թաղում — նոյն յերգով:

Ազնիվ է թե ավաղակ —
Հենց վոր ուղում են թաղեն,
Նոյնն են յերգում շարունակ.
— «Ի վերին Յերուսաղեմ» —

Հիմարի թե ստորի,
Հենց վոր ձեռքով իմ քաղեմ —
Յերգում են միշտ բոլորին.
— «Ի վերին Յերուսաղեմ» —

VI

Նա յերգր յերգեց և խիստ դժգոհեց.
Անցել է արդեն ժամ ու ժամանակ —
Իսկ Աղջիկը դեռ չկա, չի գալիս.
Մա — վատ է. Մահը — չի սիրում հանաք:

Դառնալով դժնի ու չար առավել —
Հագավ Մահը իր տրեխները հին,

Յեւ, հազիւ իջալ լուսընկա գեշեր —
ձանապարհ ընկալ՝ ամպի պես մթին:

Քիչ գնաց — մեկ ել տեսնում ե հահ.
Յողապատ, դալար թավուտի ներքո
Նստած ե, գարնան գիցուհու նման,
Աղջիկը՝ շաղած լուսնյակի ցոլքով:

Վաղ — գարնանային հողի պես տկուր՝
Բացված ե նրա կուրծքը անամոթ,
Յեւ թափ, մետաքսյա մաշկի վրա, խոր,
Աստղերն են փայլում համբույրների տոթ: —

Աստղերի նման կուրծքն են զարդարում
Գիրգ ստինքների պտուկները հուր, —
Յեւ, աստղերի պես, աչքերն են նայում
Վեր՝ Կաթն-Ծիրի ճամփեքին մաքուր:

Կապույտ սավերներ աչքերի տակին,
Շրթերը — կարմիր վերքերի նման,
Գլուխը դրած նրա ծնկներին՝
Հոգնած, հագեցած՝ նիրհել ե տղան:

Նայում ե Մահը — և բոցը քենի
Մարում ե գանդաղ իր դատարկ գանգում:
— «Յեւվայի նման այդ ի՞նչ ես ելի
Թագնդվել ասածուց խոտի արանքում»:

Յերկրնքի նման մարմնով իր լուսեղ
Իր սիրած տղին ծածկելով Մահից —

Պատասխան տվեց Աղջիկը խիզախ.
— Սպասիր մի քիչ, դեռ մի հայհոյի,
Աղմուկ մի հանի, մի գիւլչի սրան,
Մի՛ հնչեցրու գերանդին քո սուր.
Կըզամ, կըմանեմ իսկույն գերեզման —
Միայն թե սրան — յերկար կյանք դու տուր:
Մեղավոր եմ յես, չեկա ժամկետին,
Կարծում եյի, վոր — դու շատ ես մոտիկ,
Թնչլ տուր սիրածիս յես գրկեմ ելի —
Կյանքը նրա հետ շատ ե ցանկալի...
Նա ել — լմիլ ե շատ. նայլը՝ հուրհուրան
Ինչպիսի՜ չքնաղ, ինչպիսի՜ վսեմ
Հետքեր ե թողել նա կրծքիս վրա.
Տես՝ կակաչներ են կրակե ասես...»

Մահն, ամաչելով, կամաց ծիծաղեց.
— Արեւի հետ ե համբուրվել ասես...
Բայց — մենակ դու չես իմ հոգը կյանքում.
Շատերն են պիտի յես մահ տամ ու զուհ.
Յես ժամանակին լա՛վ եմ ծառայում,
Գործ շատ կա, իսկ յես — զառամ եմ արդեն.
Ամեն մի վայրկյանն ինձ թանգ ե կյանքում —
Հավաքվի՛ր, աղջի՛, ժամանակն ե, դե...»

Պնդում ե աղջիկն. —

«— Իմ սիրածը ինձ
Յերբ գրկում ե — ել վնչ յերկինք, վնչ հող.
Լցվում ե հողիս կարոտով աննինջ,
Վառվում ե իմ մեջ յերկնային մի շող...»

Յլ սարսափ չկա գալիքի հանդեպ,
Վնչ մարդ ե ել պետք, վոչ յերկինք անհուն.
Մանկան պես — խինդը իրեննով ե խենթ,
Յեզ իրեննով ե սերը հիանում...»

Հսում ե մահը, մտածկոտ ու սև, —
Եհ, վհնց կասեցնի այս յերգը անվերջ...
Զքը աստված կյանքում — արևից վսեմ,
Զքը կրակ — սիրո կրակից անշեջ...

VII

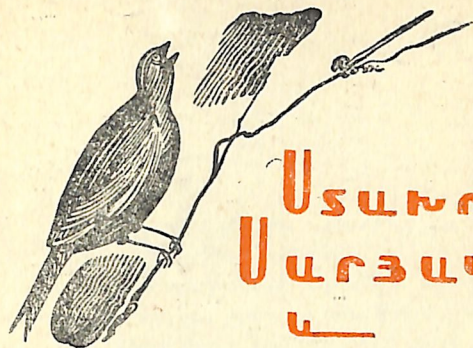
Հուռ ե մահը, իսկ զրույցներն աղջրկա
Հալում են չոր վոսկորները նրա հին,
Մերթ սառեցնում ե մերթ կիզում են նրան, —
Իհնչ պիտի տա Մահու սիրտը աշխարհին:

Մահը — մայր չե, բայց կին ե նա և նրա
Միբան ել անշուշտ մտքից ուժեղ ե և խիստ.
Իր յուր սրտում կան բողբոջներ հուրհուրան
Կարոտանքի, վրդովմունքի և խղճի:

Նրանց, ում նա սիրում ե խոր իր սիրով,
Ում սիրտը վոր չար կարոտով ե լեցուն —
Գիշերները նա վորպիսի կարոտով
Մեծ հանգըստի զրույցներ ե շշնջում:

— «Եհ, իհնչ, — ասաց Մահը. — «Հրաշք թող լինի.
Թույլ եմ տալիս — ապրիք, ապրիք դու, միայն...
Միայն թե յես ընդմիջտ քեզ մոտ կլինեմ,
Սիրո կողքին յես կլինեմ հավիտյան...»

Այդ որվանից Սերն ու Մահը, ինչպես քույրեր,
Միասին են շրջում կյանքում մինչև հիմա,
Սիրո հետքից Մահն ե քայլում քայլով յերեք,
Սուր գերանդին ուսին, միջնորդ կնոջ նման —
Քայլում ե նա, իր քրոջով հմայված հա՛ր —
Յեզ ամենուր, թաղման ծեսին, թե հարսանքին —
Նա անդադրում, անշեղորեն կերտում ե վառ
Խինդը սիրո և բերկրությունը կյանքի:

ՍՏԱԽՈՍ
ՍԱՐՅԱԿԻ
Ե

ԺՆՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ

ՓԱՅՏ ՓՈՐԻԿԻ
ՄԱՍԻՆ

Ս

ա մի շատ ճշմարիտ պատմություն է և
յես այն կսկսեմ այսպես.

— Հանկարծ այն պուրակում, ուր տեղի ունեցավ
այս հետաքրքիր դեպքը, բոլոր յերգող թոչուններից
ընդհանուր ուշադրություն գրավեց մեկը, վորի յեր-
գած յերգերը համակված էին վնչ միայն հույսե-
րով, այլև համոզվածությամբ:

Մինչ այդ, բոլոր թոչունները, վախեցած վրա հա-
սած գորշ ու դժնի յեղանակից, յերգում էին յեր-
գեր, վորոնք այն պատճառով էին միայն յերգ
անվանվում, վոր յերգվում էին. նրանց մեջ տիրա-
պետում էին մեղամաղձոտ և անհույս նոտաները, և
ունկրնդիր - թոչուններն սկզբում համարում էին
դրանք մահամերձի խաղոց, բայց հետո հետզհետե
րնտելացան և նույնիսկ սկսեցին գտնել դրանց մեջ
զանազան գեղեցկություններ — մի բան, վոր, այնու-
ամենայնիվ, նրանցից մեծ ջանք եր պահանջում:

Պուրակում բոլորին տոն էին տալիս ազդագները,
թոչուններ, վոր իրենց ելությամբ հոռետես են և, բա-
ցի քիչ թե շատ բարձր կոկոցից, վոչնչի ընդունակ
չեն: Ուրիշ ժամանակ նրանց վրա ուշադրություն եյ

չեյին դարձնի, բայց այժմ, յերբ նրանց ձայները տիրապետում էյին, նրանց լսում էյին և նույնիսկ համարում նրանց շատ իմաստուն թռչուններ: Իսկ նրանք, նկատելով այդ, մոռալ յերգում էյին.

Դճոռ... բախտի դեմ մղած մարտում
Մեդ, խեղճելիս, փրկում չկա...
Ինչի վրա աչք ես նետում —
Վիշտ ե ու ցափ, մոխիր ու մահ...
Դճոռ... բախտը դժո, անողորմ ե.
Իմաստունը խոնարհվում ե...

Դճոռ... Դճոռ... Ձանձրալի յերգ, բայց ուժեղ. նա ճնշում եր ամբողջ պուրակը:

Յեվ հանկարծ հնչեցին խիզախ յերգեր...

Ամբողջ պուրակը, վոր շատ եր լսել յերգեր, թպրտաց՝ զարմացած և կամացուկ շրշելով ճուղքերը: Յեվ նույնիսկ սոխակները, վորոնք միշտ ել վատ չեն յերգում, վորովհետև նրանք մաքուր արվեստի քուրմեր են, հաճույքով լսում էյին և ասում.
— «Արե տես, վոր այս յերգիչը կայծ ունի...»

Յեւ, ասելով այսպես, գաղտնի հպարտանում էյին իրենց անաչառությամբ:

Իսկ յերգիչը յերգում եր.

Յես լսում եմ ազաւթների
Ցուրտ և խաւար կոկոռց,
Չեմ վախենում յես խաւարից՝
Մտքով առույգ և առողջ...
Ո՛վ խիզախներ, հետեւք ինձ,

Կորչի խաւարն ընդհանուր,
Այբեք սրտերն հրով անքիծ —
Յեվ լույս կըլնի ամենուր...

— «Ուժեղ ե յերգում, — ծանոթագրում էյին սոխակները... — «Առույգ ե, ինքնավստահ, — յերաժըտական չէ, բայց — ուժեղ ե...» — և, խորիմաստորեն մաքրելով քթիկները, լսում էյին շարունակությունը.

Ով պայքարում ե մեռնում ազնիւ —
Միթե պարտված ե նա, ընկա՞ծ.
Պարտված ե նա լոկ, ով պայքարից
Փախչում ե՝ կուրծքը ահով պահած...
Ընկերներ, նա յե ընկած, ով վսեմ
Գործից սարսելով, փախչելով — սակայն
Սլքում ե դատել պայքարի մասին
Թաղվելով մութում փրկափայտակա...

— Հը՛ մ... Նա շատ ինքնուրույն հայացքներ ունի՝ — նշեցին սոխակները: — «Կուզեյինք իմանալ — դա ի՞նչ թռչուն ե...» — հետաքրքրվեցին նրանք:

Ընկերներ, լուեն թող ընկածները.
Կասկածանքներն են կուրացրել նրանց.
Պատիվը նրանց կրծքում լուել ե,
Ընկերներ, յեկեք մենք գոռանք նրանց.
Հեռու, — մշուշը ձեր իմաստության
Դարձրեց գիշերն ավելի խավար, —
Թունավորում ե նա ո՞՞նչ նման
Սրտերը ջահել և մտքերը վառ:
Հեռու... Պատերազմ ե հայտարարված

Աստ՝ առաջնութիւն շահելու համար՝
Աստվածներին հին...

— «Սա խիզախ ե, — ասացին սոխակները. — Ո, այո՛... սա շատ ե խիզախ...»

Պուրակը լսում եր և զգում ինչ-վոր լավ և ուժեղ բան, այդ զգացմունքը լցնում եր նրան տաքությամբ ու լուսով, և նույնիսկ ծառերի հին, գորշ մամուռով ծածկված ճյուղերը շնչացին անցյալ որերի մասին։ Այդ հիանալի զարնանային որեր եյին, յերբ պուրակում նոր եյին սկսել ծաղիկ ծաղիկներն ու հուլիսները, յերբ թռչունները յերգում եյին հնչեղ յերգեր արեւիկին, իսկ ամպերից ազատ յերկինքը թվում եր անսահման խորը և կարծես կանչում եր թռչուններին փորձել թևերի ուժը, — հասնել նրա խորությանը։ Այն լավ որեր եյին, յերբ հարկ չկար ստիպելու քեզ ապրել, վորովհետև ուղում եյիր ապրել, — կար նպատակ և հույս կար հասնելու նրան։ Յեւ այդ որերը հայտնվեցին պուրակի առջև և, աստղերի նման, փայլեցին մշուշում, վոր պուրակից ծածկում եր յերկինքը։

Թռչունները թալտացին և կենդանացան։ Ո՛ւր ե յերգվի՜ր։ Թող նա ընդունի հիացմունքի և շնորհակալության տուրքը։ Դա, յերևի, հոյակապ, գեղեցիկ թռչուն ե։

Նրանք հավաքվեցին ամբողջ յերամով և նետվեցին այնտեղ, վորտեղից նրանց բնդառաջ եյին թրուշում աշխուժ և հպարտ հնչյունները։

Բայց յերբ նրանք թռան-յեկան, տեսան, վոր այդ պարզապես մի սարյակ ե — ամենասովորական, գորշ,

մոմե քթիկով մի սարյակ։ Նա նստած եր կաղնու ճյուղերին և շփոթված եր իրեն ցույց տված պատվից. փոքրիկ, հուզված և անհանգստացած, նա բոլորի մեջ զարմանք առաջացրեց և վոչ-վորի դուր չեկավ։

Հեռու... Պատերազմ ե հայտարարված
Աստ՝ առաջնութիւն շահելու համար՝
Աստվածներին հին...

Յերբ այս ճշում ե արծիւլը, բազեն, վերջապես անգղը, — դա և՛ գեղեցիկ ե, և՛ հուժկու. բայց սարյակը, սարյակը, վոր պատերազմ ե հայտարարում աստվածներին... Այստեղ կա վորոշ անհամապատասխանութիւն, ինչ-վոր տարրերինակ և ծիծաղելի բան։ Ինչո՞ւ անպայման սարյակը, և վնչ կարմրակատարը, կամ խածկտիկը...

Զարմացած և վիրավորված թռչունները նայում եյին սարյակին և ժտածում. «Ինչ ե լինելու հիմա», Բայց այստեղ մի հնարամիտ կարմրակատար հարցրեց սարյակին.

— Լսեցեք, այդ զո՞ւք եյիք հիմա յերգում։

— Յեւ... — պատասխանեց սարյակը, — այո՛, այդ յես եյի յերգում։

— Հը՛մ... իսկ դուք ինչո՞վ այդ կապացուցեք, — Այսինքն՝ մենք, իհարկե, չենք կասկածում ձեր ընդունակութիւններին, բայց...

Սարյակը ցնցվեց, նրա փետուրները ցցվեցին և նա յերգեց.

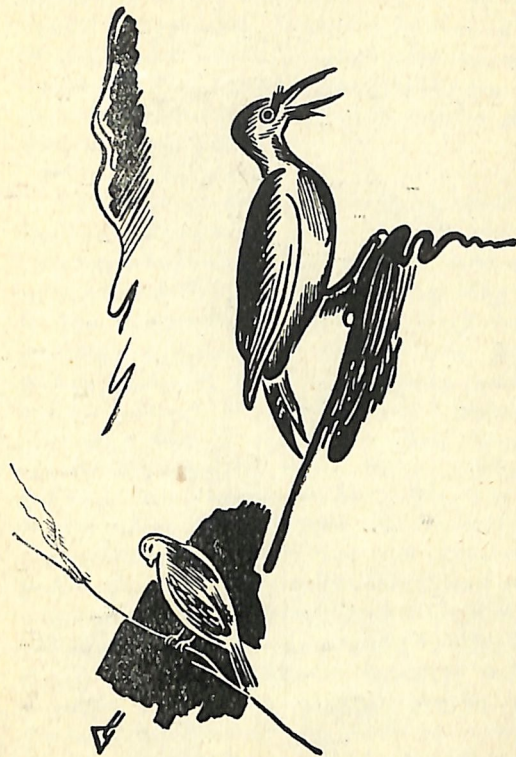
Մեր ստեղծած սև գիշերվա մթնում
Անցնում են, թռչում գորշագորշ բուեր...

Յեվ նրանց մոայլ աչքերն են փայլում
 Յեվ չար, և՛ դաժան, և՛ բիրտ առավել...
 Հնչում են հնչեղ ճիչերը նրանց,
 Բրքջում են նրանք, հեծկլտում, լալիս,—
 Անեծք են կարգում արևոտ որվան,
 Յեվ ծիծաղում են դիշերը դալիս...
 Յեվ թե ընկնելին շղթաները հին
 Զահել պուրակի վրայից մի ուր—
 Վայրի բուերը կոչընչանային
 Յեվ վեհ բազեններ կըթռչելին նոր...
 Բայց բազեններ — և՛ թույլ, և՛ ուժատ,—
 Մտել են մթին ձորերը ահով,
 Յեվ չարանում են անուժ, հուսահատ՝
 Ուրիշի ուրախ ձայնը լսելով...
 Կախվել են նրանց թևերը անուժ,
 Յեվ, ամոթահար, սրտերն են ննջել,—
 Մտքի և պատվի կանչերին անհուն
 Չեն լսում ազատ թռչունները ել...

Թռչուններից վոմանց այս յերգը թվաց անձնական
 վիրավորանք և նրանք սուլեցին սարյակին, իսկ
 կարմրակատարն ասաց.—

— Լավ, այսքանը բավական ե մեզ, Բայց ա՛յ թե
 ինչ. ասացե՛ք դուք, այսպես ասած, արթնացնում եք
 մեր զիտակցությունը... հը՛մ... Իսկ, եյապես, դուք
 ի՛նչ իրավունք ունեք այդ անելուս Այսինքն, յես
 ուզում եմ ասել — հանուն ի՛նչի յեք դուք յերգում:
 Սարյակը զարմացավ՝ և լուռ նայում եր հասարա-
 կությանը:

— Մենք, հասկանո՞ւմ եք արդյոք, ուզում ենք

ապահովել մեզ սխալներէց, վորպիսիք, դուք գիտեք, մենք բավականին շատ ենք ունեցել, և այս նպատակով մենք կուզենայինք իմանալ ձեր սկզբնական և վերջնական կետերը, — իմանալ, թե ուր են մեզ կոչում և ինչո՞ւ, — հարցը դրեց կարմրակատարը և, ինքնաբավական, շվիպցրեց ինչ-վոր ուրիշ յերգ. կարմրակատարներն, ինչպես հայտնի յե, սեփական յերգեր չունենալ

Սարյակը թպրտաց...

— Յես յեյնում եմ այն անհողդողդ համոզմունքից, վոր թոչունների բարձր կոչումը բնության ստեղծագործության ամենաբարդ և ամենախմաստուն ակտն է։ Մենք չպետք է հոգնենք, մենք պետք է միշտ պայքարենք և ամեն ինչ հաղթահարենք, վորպեսզի արգարացնենք ինքներս մեզ՝ մեր սեփական աչքերում, վորպեսզի իրավունք ունենանք ասելու. ամբողջ անցյալը, ներկան և ապագան — այդ մէնք ենք, և վոչ թե տարերքի կույր ուժը։ Այն ճանապարհը, վորով պետք է մենք ընթանանք, ինձ հայտնի չե, բայց յես համոզված եմ, վոր պետք է առաջ գնալ։ Այնտեղ է յերկիրը, վոր արժանի յե պարզ և լինելու այն վաստակների համար, վորոնք մենք կրել ենք ճանապարհին։ Այնտեղ հավիտենական, անվերջանալի լույս է, այնտեղ կան մեզ անհայտ հրաշալիքներ, այնտեղ մենք կհրճվենք մեր ուժի հայեցությամբ, և ամբողջ աշխարհը ասպարեզ կդառնա մեր գործերի, վորոնց վեհութիւնը անհնարին է պատկերացնել այժմ. այնտեղ մեր միտքը ամեն ինչ կլուծի, և մեր զգացմունքը

ները, հրաշալիորեն բարդացած, կրանան մեր առջև չհաշակած հաճույքների մի նոր աշխարհ. այնտեղ ես նա — կյանքը, վոր արժանի յե մեզ... Հարգեցեք և սիրեցեք միմյանց, և, հպարտ ու խիզախ բանակով ընթանալով դեպի հաղթանակ, չկասկածեք վնչ մի բանում, քանզի ի՞նչ կա մեզանից բարձր... Յետ նայեցեք և տեսեք, թե ի՞նչ եք յեղեղ դուք առաջ — այնտեղ, կյանքի արշալույսին, Ձեր այն ժամանակվա ամբողջ հավատը հարժեր այժմյան մի կաթիլ կասկածանքին։ Սովորելով այդպես դարհուրելի կասկածել ամեն ինչի, ձեզ համար յեկել ես ժամանակ հավատալու ինքներդ ձեզ, քանզի միայն մեծագույն եղությունը կարող ես հասնել այնպիսի կասկածանքի, վորպիսի կասկածանքի հասել եք դուք... Դեպի այնտեղ — յերջանկության յերկիրը... Դեպի այնտեղ — դեպի այդ հրաշալի «առաջ»-ը...

— «Առաջ» — բացականչեցին թռչունները, քանզի նրանց սրտերում բոցավառվեց հպարտությունն իրենցով։

Վոգնորության արցունքները և հավատը լցրին սարյակի աչքերը։ Յեղ բոլոր թռչունները յերգեցին, և այնքան թեթև զգացին իրենց բոլորը, բոլորն զգացին, վոր սրտերում ծնվեց կրքոտ տենչանք կյանքի և յերջանկության։

— Սպասեցեք, թո՛ւյլ տվեք... Յես ձայն եմ խնդրում... Ձայն տվեք ինձ...

Այդ ճշում եր փայտփորիկը կադամախի գագաթից, և յերբ նրան լսեցին, ապա իսկույն ձայն տվին նրան, վորովհետև նա շատ բարձր եր դուռում։

— Հարգելի պ.պ. և տ.տ.— խոսեց փայտփորիկը — Ներկայանում եմ.— յես — փայտփորիկն եմ։ Յես սընվում եմ ճիճուներով և սիրում եմ ճշմարտությունը, վորին անշեղ կերպով ծառայում եմ և վորը զրգում ես ինձ ասել, վոր ձեզ անամոթաբար խաբում են։ Բոլոր այդ յերգերը և Ֆրաղները, վոր դուք այստեղ լսեցիք, հարգելի պ.պ., վո՛չ ալ ինչ են, քան անամոթ սուտ, վորը և յես այստեղ պատիվ կունենամ ասացուցելու փաստերով... Այո, փաստերով, հարգելի պ.պ. Իսկ հարցրեք պ. Սարյակին, վորտեղ են այն փաստերը, վորոնցով նա կարողանար հաստատել այն, ինչ ասաց։ Այդպիսիք նա չունի, իսկ հենց դրանք են հարկավոր նրան ավելի, քան ինձ. այդ փաստերն — ամեն ինչ են, հարգելի պ.պ. — և մենք բոլորս վնչ ալ ինչ ենք, քան փոքրիկ փաստեր, վորոնք հաստատում են բնության իմաստության և զորության վիթխարի փաստը, վորին մենք պետք ես յենթարկվենք, ինչպես զավակները յենթարկվում են մորը։

— Բննարկենք անաչառ կերպով, ի՞նչ կա այնտեղ — առջևում, ուր կոչում ես մեզ պ. Սարյակը, Դուք բոլորդ ել թռել եք պուրակի ծայրը և գիտեք, վոր նրանից անմիջապես հետո սկսվում ես դաշտը, ամառը մերկ և արևահար, ձմեռը ծածկված սառը ձյունով. այնտեղ, նրա յեղերքին, կանգնած ես գյուղը և նրանում ապրում ես Դրելիան, մի մարդ, վոր պարապում ես թռչնորսությամբ։ Ահա առաջին կայարանն «առաջ»-ի ճանապարհին, վորի մասին այնքան շատ շաղակրատեց այստեղ պ. Սարյակը։

— Յենթադրելով, վոր մենք առաջ ենք ձգտում համա-
ձայն նրա ցանկութեան—վորի անշահութեանը յետ ինձ
թույլ եմ տալիս կասկածել, քանզի գիտեմ, վոր սա-
րյակները, ինչպես և մյուս արարածները, չեն խու-
սափում ժողովրդականութիւնից, փառքից և աշխ,—
յենթադրելով, վոր մենք բարեհաջող կերպով կխու-
սափենք Գրիշկայի թակարդից և կթռչենք դուռի
կողքով, մենք կրկին կընկնենք դաշտը, իսկ նրա
ծայրին կրկին կհանդիպենք մի գյուղ, իսկ հետո—
նորից դաշտ,— գյուղ,— դաշտ... և քանի վոր յեր-
կիրը կլոր ե, ապա մենք հարկադրված կլինենք ան-
խուսափելիորեն վերադառնալ ա՛յն միկնուցն պուրա-
կը, վորի մեջ, տվյալ վայրկյանիս, յես բարձր պատիւ
ունեմ խոսելու ձեզ հետ— Մտ յե արդոք այն յեր-
կիրը, ուր, պ. Սարյակի խոսքերով, մենք պիտի
պարզե ստանանք մեր վաստակները համար... Մտ յե
արդոք այն յերկիրը...

— Յես գիտեմ ձեզ, հարգելի պ.պ. և տ.տ., յես
գիտեմ, վորքան բարձր եք դուք թռչում, բայց...
վորքան ել դառն ե ինձ համար ասել ձեզ այդ,—
յես գիտեմ և ա՛յն, վոր ձեզանից վոչ-վոր չի թռել
և չի կարող թռչել իրենից բարձր։—

— Պարոն Սարյակի փորձը—գրավել ձեր ուշա-
դուրթունքը՝ փայլուն և բարձր ֆրագների միջոցով
ձեզ խաբելով—պարզ ցույց ե տալիս ձեր մասին,
կրքն վողջախոհ մարդկանց մասին, նրա ունեցած
կարծիքի բարձրութիւնը... Այդ փորձը պետք ե խիստ
կերպով պատժիլ, հարգելի պ.պ. և տ.տ...

Յեւ իր կատարած հասարակական պարտականու-

թյան գիտակցութեամբ լցված, իմաստուն փայտփո-
րիկը, հաղթանակող հայացք նետելով ունկընդի-
րների վրա, սկսեց փորել կաղամախի կեղեք, վորի
ճուղքերի վրա բազմել եր նա։

Թռչունները լուռ նայում եյին սարյակին և տես-
նում եյին, թե ինչպես նրա աչքերից մեկը մյուսի
յետևից գլորվում եյին արցունքներու Ինչո՞ւ համար
նա կարող եր արտասովել, յեթե վոչ— իր մեղքի
համար նրանց առջև։ Այդքան չնչին, գորշավուն և
ստախոս սարյակ...

Իսկ նա տխուր նայում եր այնտեղ, հեռուն, և նրա
աչքերը կարծես թե հրաժեշտ եյին տալիս ինչ-վոր
բանի

Լուռ եր պուրակը, և թռչուններն անշուշտ թռչում
եյին իրենց տեղերը։ Թաւ և փայտփորիկը, ուղեկըց-
ված հարգալից խոնարհութեամբ նրա իմաստութեան
առջև

Որն այնքան թախծալի յեր. կարծես ուզում եր
լաց լինել ինչ-վոր բանի համար։

Յեւ ահա սարյակը, վորը ստում եր, մնաց մենակ։
Անշարժ և ճնշված, նա նստած եր կաղնու ճուղքին,
և միայն մի ճայ եր հետաքրքրութեամբ նայում նրան
կաղնու վարանոտ, գողգոթյուն ճուղքի յետևից։ Բայց
դա նրան շուտով ձանձրացրեց և, հեղնական սուլե-
լով, նա թռավ-գնաց։

Իսկ սարյակը մնաց, և, նստած կաղնու ճուղքի
վրա, մտածում եր.

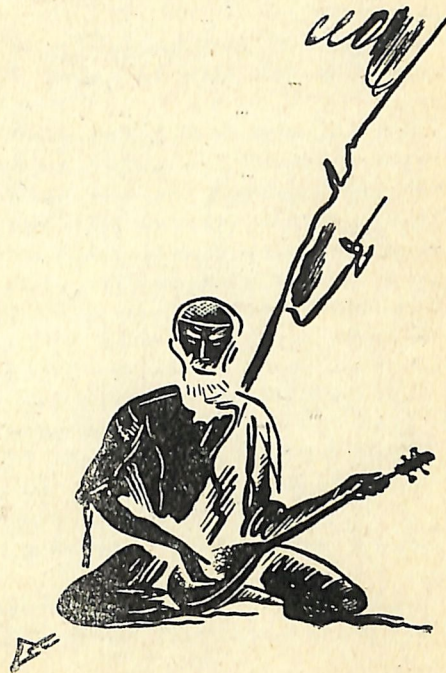
— Յես ստեցի, այո, յես ստեցի, վորովհետեւ ինձ
անհայտ ե, թե ի՞նչ կա պուրակից անդին, բայց

ախար հավատալը և հուսալն այնքան լավ ե... Յես ել ախր միայն ուզում եյի արթնացնել հավատ և հույս — ահա՛ թե ինչո՞ւ յես ստեցի... Նա, փայտփորիկը, գուցե և իրավացի յե, բայց ինչի՞ յե հարկավոր նրա ճշմարտությունը, յերբ այն քարի պես նստում ե թևերի վրա —

Յեմ, շուրջը նայելով, խեղճ, փոքրիկ սարյակը փետուրները ցցեց և խոժուկեց։

Ահա՛ և ամբողջ պատմությունը... Կարգալով այն, դու, իհարկե, կտեսնես, վոր սարյակը վեհանձն ե, բայց հավատ չունի և դրա համար ել աղքատ ե հոգով. փայտփորիկը լրջախոհ ե, բայց գոհիկ, իսկ թռչուն-ունկընդիրները տպավորվող են լոկ այն պատճառով, վոր հետաքրքրասեր են, բայց նրանք եյապես անզգա յեն սրտով և մանր են, խայտառակ կերպով մանր... Տեսնելով այս, դու կկարծես, վոր յես ճիշտ չպատմեցի այս լավու չափ ծիծաղելի պատմությունը։ Մտածիր այդպես, յեթե դա քեզ մխիթարում ե, մտածիր...

ԽԱՇԸ Ե ՆՐԱ ՎՈՐԴԻՆ

ար Ղերիմում խան Մոսալայմա եւ Ասվարը և ուներ նա մի վորդի՝ Տուրայկ Ալհալլա...»

Մեջքը հենած արքունուսի վառ-դարչնագուշն բնին, կույր մուրացկանը, թաթար, այս խոսքերով սկսեց հիշողություններով հարուստ թերակղզու հին լեզենդներից մեկը, — իսկ պատմողի շուրջը, քարերի վրա, — բեկորներ ժամանակի ավերած խանական պալատի, — նստած եւ թաթարների խումբը՝ վառ խալաթներով, վոսկեկար արախչիներով։ Յերեկո յեր, արևը կամացուկ իջնում եւ ծովը. նրա կարմիր շողերը ճեղքում էին ավերակների շուրջը բարձրացած կանաչի մութ գանգվածը, վառ ներկերով պառկում էին քարերի վրա, վոր ծածկված էյին մամուռով և ցանցված բաղեղի կալնուն կանաչով։ Քամին աղմբկուտ եւ հին չինարների ծառախմբում, նրանց տերևներն այնպես էյին շրջում, կարծես ողում թորում էյին աչքի համար անտեսանելի ջրի առվակներ։

Ծեր մուրացկանի ձայնը թույլ եւ դողում եւ, իսկ նրա քարե դեմքն իւր կնճիռներում վռչինչ չեւ

արտացոլում, բացի հանգստից. գոց սերտած խոսքերը թափվում էյին մեկը մյուսի յետևից, և ունկընդիւնների առջև կանգնում եր անցյալի՝ զգացմունքի թափով հարուստ՝ որերի պատկերը:

— Խանը ծեր եր, — ասում եր կույրը, — բայց կանայք շատ կային նրա հարեմում: Յեւ նրանք սիրում էյին ծերունուն, վորովհետև նրա մեջ գեռ բավականին ուժ կար և կրակ, և նրա զուրգուրանքները շոյում էյին և այրում, թեկուզ և նա ալեհեր եր, թեկուզ և նրա դեմքը ծածկված եր կնճիռներով, — ուժի մեջ և գեղեցկությունը, և մին թե քնքույշ մաշկի, կամ այտերի կարմրության:

Մանին բոլորն էյին սիրում, իսկ նա սիրում եր մի կաղակուհու — լեհուհու Դնեպրի տափաստաններից, և միշտ զուրգուրում եր նրան ավելի սիրով, քան մյուս կիներին հարեմի, ուր կար յերեք հարյուր կին զանազան յերկրներից, և նրանք բոլորն ել գեղեցիկ էյին, ինչպես զարնանային ծաղիկներ, և նրանք բոլորն ել լավ էյին ապրում: Շատ համեղ և քաղցր ուտելիք եր հրամայում պաարաստել խանը նրանց համար, և միշտ թույլ եր տալիս նրանց, յերբ կամենան, պարել, խաղալ...

Իսկ կաղակուհուն նա հաճախ կանչում եր իր մօտ՝ աշտարակը, վորտեղից յերևում եր ծովը. այնտեղ կաղակուհու համար նա ուներ ամեն բան, ինչ վոր հարկավոր ե կնոջը, վորպեսզի նա ուրախ ապրի. քաղցր կերակուր և զանազան կտորներ, և վոսիկ, և բոլոր գույների քարեր, և յերաժշտություն, և հազվադուր թոշուններ հեռու յերկրներից, և սիրահա-

րի կրակե գզվանքներ: Այդ աշտարակում նա հրճվում եր նրա հետ ամբողջ որեր, հանգստանալով իր կյանքի վաստակներից և իմանալով, վոր Ալհալլա վորդէին չի վոտնահարի խանության փառքը՝ զայլի պես թափառելով ուստական տափաստաններում և միշտ վերադառնալով այնտեղից հարուստ ավարով, նոր կանանցով, նոր փառքով, թոգնելով այնտեղ, իր յետևից, սարսափ ու մոխիբ, դիակներ և արշուն:

Մի անգամ վերադարձավ նա, Ալհալլան, ուսաների վրա կատարած ասպատակությունից, և շատ տոնական հանդեսներ սարքվեցին նրա պատվին, կղզու բոլոր մուրզաներն հավաքվեցին այդ տոնակատարություններին, յեղան խաղեր և խնճույք, աղեղներից կրակում էյին գերինների աչքերին, փորձելով ձեռների ուժը, և նորից խմում էյին, փառարանելով Ալհալլայի թշնամիների պատուհասի, խանության հենարանի խիզախությունը: Իսկ ծեր խանն ուրախ եր վորդու փառքին: Հաճելի յեր խանին իմանալ, վոր, յերբ նա մեռնի, խանությունը կլինի ամուր ձեռքերում:

Հաճելի յեր այս նրան, և ահա նա, ցանկանալով ցույց տալ վորդուն իր սիրո ուժը, ասաց նրան բոլոր մուրզաների և բեկերի ներկայությամբ, — հենց այդտեղ, խնճույքին, թասը ձեռին, ասաց.

— Լավ վորդի յես դու, Ալհալլա — Փռք Ալլահին, և թող փառաբանվի նրա մարգարեյի անունը: Յեւ բոլորը փառաբանեցին մարգարեյի անունը հզոր ձայների խմբով: Այդ ժամանակ խանն ասաց. — Մեծ ե Ալլահը, Դեռ իմ կյանքի որով նա հա-

ըռւթյուն տվեց իմ յերիտասարդությանն իմ խիզախ վորդու մեջ, և ահա տեսնում եմ յես ծեր աչքերով, վոր, յերբ անհետանա նրանցից արևը, և յերբ վորդերը կրծեն իմ սիրտը — կենդանի կլինեմ յես իմ վորդու մեջ: Մեծ ե ալլահը և Մոհամեդը — նրա մարգարեն: Լավ վորդի յես ունեմ, ամուր ե նրա ձեռքը և պայծառ ե խելքը... Ի՞նչ ես կամենում դու առնել քո հոր ձեռքերից, Ալհալլա: Ասա՛, և յես կտամ քեզ ամեն ինչ քո ցանկությամբ...

Յեմ դեռ չեմ լուել ձայնը ծերունի հոր, յերբ բարձրացավ Տոլայկ Ալհալլան և ասաց, պապագնեղով աչքերը՝ սև, ինչպես գիշերային ծովը, և վառ, ինչպես աչքերը լեռնային արծվի:

— Տուր ինձ ուսու լեհուհուն, հրամայող-հայր:

Լռեց խանը — քիչ լռեց, աչքան ժամանակ, ինչքան հարկավոր եր դողը սրտում ճնշելու համար — և, լռելով, հաստատուն և բարձր ասաց.

— Վերցրու: Յերբ վերջացնենք խնճուղքը դու կվերցնես նրան:

Բորբոքվեց կտրիճ Ալհալլան, մեծ ուրախությամբ փայլատակեցին արծվային աչքերը, կանգնեց նա ամբողջ հասակով և ասաց խանին — հորը:

— Յես գիտեմ, թե դու ի՞նչ ես նվիրում ինձ, հրամայող-հայր: Գիտեմ յես այդ... Քո ճորտն եմ յես — քո վորդին: — Վերցրու իմ արյունը ժամը մի կաթիլ — քսան մահով կամենեմ յես քեզ համար:

— Հարկավոր չե ինձ վոչինչ, — ասաց խանը և թեքվեց կրծքին նրա ախհեր գլուխը՝ պաակազարդված յերկար տարիների և բաղձաթիվ մեծագործությունների փառքով:

Շուտով նրանք վերջացրին խնճուղքը և յերկուսն ել լուռ, կողք-կողքի, պալատից գնացին հարեմը:

Գիշերը մութն եր, վոչ աստղերը, վոչ լուսինը չեյին յերևում ամպերի յետեից, վոր խիտ գորգով ծածկել էյին յերկինքը:

Յերկար գնում էյին խավարում հայրն ու վորդին, և ահա խոսեց խան ել-Ասվարը.

— Որը-որին մարում ե իմ կյանքը — և ավելի ու ավելի թույլ ե զարկում իմ սիրտը, ավելի ու ավելի պակասում ե և կրճքիս հուրը: Իմ կյանքի լույսն ու տաքությունն էյին կազակուհու տոթ գգվանքները... Ասա՛ ինձ, Տոլայկ, միթե նա այդքան հարկավոր ե քեզ: Վերցրու հարյուրը, վերցրու իմ բոլոր կիներին նրա փոխարեն...

Լռում եր Տոլայկ Ալհալլան, հառաչելով:

— Քանի որ ե ինձ մնացել: Քիչ որ ունեմ յես աշխարհում... Իմ կյանքի վերջին ուրախությունը — այդ ուս աղջիկն ե, նա գիտե ինձ, նա սիրում ե ինձ, — իմ ինձ հիմա, յերբ նա չի լինի, կսիրի, — ձեռունուս, իմ: Վնչ մեկը բոլորից, վնչ մեկը, Ալհալլա...

Լռում եր Ալհալլան...

— Յես ի՞նչպես պիտի ալրեմ, իմանալով, վոր դու գրկում ես նրան, վոր քեզ համբուրում ե նա: Կնոջ առջև — վոչ հայր կա, վոչ վորդի, Տոլայկ: Կնոջ առջև — մենք բոլորս տղամարդիկ ենք, վորդի իմ... Յավալի կլինի ինձ համար ալրել վերջին որերս... Թող բոլոր հին վերքերս բացվեյին մարմնիս վրա, Տոլայկ, և հորդեյին արյունս, լավ ե՛ թող չլուսացնեյի յես այս գիշերը, վորդի իմ...

Լուում եր նրա վորդին... Կանգ առան նրանք հա-
րեմի դռան առաջ և, գլուխներն հակած կրծքերին,
յերկար կանգնեցին նրա առջև Խավար եր շուրջը, և
ամպերը փախչում էին յերկնքում, իսկ քամին, ցըն-
ցելով ծառերը, կարծես յերգում եր, աղմկում ծա-
ռերով...

— Վաղճւց ե յես սիրում եյի նրան, հա՛յր...—կա-
մացուկ ասաց Ալհալլան:

— Գիտեմ... և գիտեմ, վոր նա քեզ չի սիրում...—
ասաց խանը:

— Պատուում ե իմ սիրտը, յերբ յես մտածում եմ
նրա մասին:

— Իսկ իմ հին սիրտը ինչո՞ւ ե լցված հիմա:

Յեւ կրկին լռեցին, Հառաչեց Ալհալլան:

— Յերևում ե՝ ճիշտն ասաց ինձ իմաստուն-մու-
լան. — Կինը տղամարդուն միշտ փաստակար ե. յերբ
նա լաջը ե՝ նա ուրիշների մեջ ցանկություն ե արթ-
նացնում տիրել նրան, իսկ իր ամուսնուն մատնում
ե խանդի տանջանքներին. յերբ նա տգեղ ե՝ նրա
ամուսինը, նախանձելով ուրիշներին, տառապում ե
նախանձից: — Իսկ յերբ նա վռչ լավ ե, վռչ վատ —
տղամարդը նրան չքնաղ ե դարձնում և, տեսնելով
վոր սխալվել ե, կրկին տառապում նրա, այդ կնոջ
պատճառով...

— Իմաստությունը — գեղ չե սիրո ցավի,— ասաց
խանը:

— Խղճանք իրար, հա՛յր...

Բարձրացրեց գլուխը հայրը և տխուր նայեց վոր-
դուն:

— Սպանենք նրան, — ասաց Տոլայիլը:
— Դու քեզ ավելի յես սիրում, քան նրան և ինձ, —
մտածելով, խուլ ասաց խանը:
— Ախար դու ել:
Յեվ կրկին նրանք լռեցին:
— Այո:— Յես ես, — տխուր ասաց խանը: Վշտից
նա յերեխա դարձավ:
— Ուրեմն ի՞նչ — սպանե՞նք:
— Յես չեմ կարող քեզ տալ նրան, չեմ կարող, —
ասաց խանը:
— Յես ել չեմ կարող այլևս սպասել. պոկի՛ր իմ
սիրտը կամ տո՛ւր նրան ինձ:
Ունը լուռ եր:
— Գցենք նրան լեռից ծովը:
— Գցենք նրան լեռից ծովը, — կրկնեց խանը վոր-
դու խոսքերը, ինչպես վորդու ձայնի արձագանքը:
Յեվ այդ ժամանակ մտան նրանք հարեմը, ուր
կինն արդեն քնած եր հատակին, փարթամ գորգի
վրա: Կանգ առան նրանք նրա առջև, նայեցին. յեր-
կար նայեցին նրան: Ծեր խանի աչքերից թափվում
եյին արցունքներն արծաթյա մորուքին և պսպղում
եյին ափսոսեղ, ինչպես մարդարիտներ, — իսկ նրա
վորդին կանգնած եր, փայլատակելով աչքերը և իր
ատամներն իր ճտոցով, կիրքը զսպելով, արթնացրեց
կազակուհուն: Արթնացավ նա — և նրա յերեսին,
քնքուշ ու վարդազույն, ինչպես արշալույսը, ծաղ-
կեցին նրա աչքերը, ինչպես մանիշակներ: Չնկատեց
նա Ալիալային և ալ շրթունքները մեկնեց խանին:
— Համբուր՛ր ինձ, արծ՛իվ:

— Հավաքվիր... կգնաս մեզ հետ,—կամացուկ ասաց խանը:

Այստեղ աղջիկը տեսավ Ալհալլային և արցունքներ՝ իր արծվի աչքերում, և—խելոք եր նա—ամեն ինչ հասկացավ:

— Գալիս եմ,—ասաց նա—Գալիս եմ—Վոչ սրան, վոչ նրան—այդպէս վորոշեցիր. Հէնց այդպէս ել պետք է վորոշեն սրտով հոգրները, Գալիս եմ:

Յեւ նրանք լուռ, յերեքով, գնացին դեպի ծովը, նեղ արահետներով ելին գնում, աղմկում եր քամին, թունդ աղմկում...

Քնքուռ եր նա, աղջիկը, շուտով հոգնեց, բայց և հպարտ եր—չեր ուզում նրանց այդ ասել:

Յեւ յերբ խանի վորդին նկատեց, վոր նա յետ է մնում իրենցից,—հարցրեց նա նրան.

— Վախենում ես:

Աղջիկը փայլատակեց նրա վրա իր աչքերը և ցույց տվեց արյունոտած վոտքը...

— Յեկ քեզ տանեմ,—ասաց Ալհալլան, ձեռքերը մեկնելով դեպի նա. Բայց աղջիկը գրկեց իր ձեռք արծվի պարանոցը. Բարձրացրեց խանը նրան իր ձեռքերի վրա, ինչպես փետուր, և տարավ. իսկ աղջիկը, նստած նրա ձեռքերի վրա, հեռացնում եր ճուղղեքը նրա դեմքից, վախենալով, վոր նրանք կմտնեն նրա աչքերը: Յերկար նրանք գնացին, և ահա հեռվում լսվում է ծովի աղմուկը, Այստեղ Տուլայիդը,—նա գնում եր նրանց յետևից, արահետով,—ասաց հորը:

— Թող ինձ առաջ, յեթե վոչ յես ուզում եմ դաշույնով խփել քո պարանոցին:

— Անցիր, ալլահը կհատուցե քո ցանկության համար, կամ կհերե—նրա կամքն է,—իսկ յես, քո հայրը, ներում եմ քեզ: Յես գիտեմ՝ ինչ է նշանակում սիրել:

Յեւ ահա նա, ծովը, նրանց առջև, այնտեղ, ներքևը, խիտ, սև և անափ. Խուլ յերգում են նրա ալիքները ժայռի հենց ներքևից, և մութ է այնտեղ ներքևում, և ցուրտ է, և սարսափելի:

— Գնաս բարձր,—ասաց խանը, համբուրելով աղջկան:

— Գնաս բարձր,—ասաց Ալհալլան և խոնարհվեց նրան:

Աղջիկը նայեց այնտեղ, ուր յերգում էին ալիքները, և յետ շրջվեց, սեղմելով ձեռքերը կրծքին:

— Ներեցեք ինձ,—ասաց նա նրանց...

Պարզեց նրան ձեռքերն Ալհալլան և տնքաց, իսկ խանը վերցրեց նրան իր ձեռքերի վրա, ամուր սեղմեց կրծքին, համբուրեց, և, բարձրացնելով իր գլխից բարձր—վա՛ր նետեց ժայռից:

Այնտեղ զարնվում և յերգում էին ալիքները և այնքան աղմկալի յեր, վոր նրանք յերկուսն ել չլսեցին՝ յերբ նա հասավ ջրին: Վոչ ճիշ լսեցին, վոչ ինչ. Խանը խոնարհվեց քարերի վրա և լուռ սկսեց նայել ներքև, խավարին ու հեռուն, ուր ծովը խառնվել եր ամպերին, վորտեղից աղմկոտ լողում էին, ալիքների խուլ շառահչները, և քամին եր թռչում տատանելով խանի ալեհեր մորուքը: Տուլայիդ կանգ-

նեւ եր նրա գլխավերեւ, դեմքը ձեռքերով ծածկած,—
անշարժ և լուռ քար, ժամանակն անցնում եր, յեր-
կընքով մեկը մյուսի յետևից լողում ելին ամպերը,
վորոնց քշում եր քամին: Մութ և ծանր ելին նրանք,
ինչպես մտքերը ծեր խաֆի, վոր պառկած եր ծովի
վերեւ, բարձր ժայռի վրա:

— Գնա՛նք, հա՛յր,—ասաց Տոլայիլը:

— Սպասի՛ր...—շշնջաց խանը, կարծես լսելով ինչ-
վոր բան: Յեւ կրկին շատ ժամանակ անցավ, ալիք-
ները շաշում ելին ներքևում, իսկ քամին թռչում եր
դեպի ժայռը, աղմկելով ծառերում:

— Գնա՛նք, հա՛յր...

— Սպասի՛ր ելի...

Մի անգամ չե, վոր ասում եր Տոլայի Ալհալլան

— Գնա՛նք, հա՛յր:

Խանը շարունակում եր մնալ տեղում, ուր կորցրեց
իր վերջին որերի ուրախութիւնը:

Բայց,—ամեն ինչ վերջ ունի,—կանգնեց նա, հզոր
և հպարտ, կանգնեց, կիտեց հոնքերը և խուլ ասաց.

— Գնա՛նք...

Գնացին նրանք, բայց շուտով խանը կանգ առավ:

— Իսկ ինչո՞ւ յեմ յես գնում և ուր,—հարցրեց նա
վորդուն:—Ինչո՞ւ համար յես ապրեմ հիմա, յերբ իմ
ամբողջ կյանքը նրա մեջ եր: Ծեր եմ յես, ինձ չեն
սիրի ալլա, իսկ յեթե քեզ վող-վող չի սիրում—անի-
մաստ ե ապրել աշխարհում:

— Փառք և հարստութիւն ունես դու, խա՛ն:

— Տո՛ւր ինձ նրա մի համբույրը—և քեզ վերցրու
այդ բոլորը, իրրե պարգև: Այդ բոլորը մեռալ ե,

միայն կնոջ սերն ե կենդանի: Ձկա այդպիսի սեր—
կյանք չունի մարդը, մուրացիկ ե նա, և վողորմելի
յեն նրա որերը: Գնաս բարո՞ւ, վորդի՛ իմ,—ալլահի
որհնութիւնը թող լինի քո գլխին՝ քո կյանքի բոլոր
որերին ու գիշերներին:—Յեւ շուտ յեկալ խանը
յերեսով դեպի ծովը:

— Հա՛յր,—ասաց Տոլայիլը,—հա՛յր...—Յեւ չկարո-
ղացաւ ասել ել վոչինչ, քանի վոր վոչինչ չի կա-
րելի ասել մարդուն, ում ժպտում ե մահը, վոչինչ
չես ասի նրան այնպիսի, վոր վերադարձնի նրա
հոգուն սերը դեպի կյանքը:

— Թո՛ղ ինձ...

— Ալլահ...

— Նա գիտե...

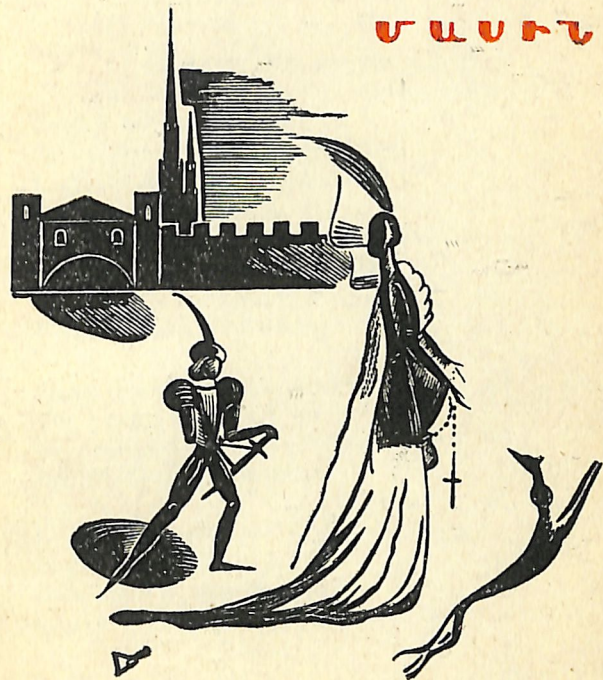
Արագ քայլերով մոտեցաւ խանը դռնիվայրին և
նետվեց դռն: Ձկանգնեցրեց նրան վորդին, չըհա-
սավ: Յեւ կրկին վոչինչ չեր լսվում—մն ճիչ, վոչ
խաֆի ընկնելու աղմուկը: Միայն ալիքներն ելին
անվերջ շառաչում այնտեղ, և քամին եր վոռնում
վայրի յերգեր:

Յերկար նայում եր ներքև Տոլայի Ալհալլան և
ապա բարձրաձայն ասաց.

— Ինձ ել այդպիսի սիրտ տուր ամուր, թ, ալլա՛հ:
Յեւ ապա նա գնաց դեպի գիշերվա խավարը...

... Այսպես մեռաւ խան Մոսալայմա ել-Ասվարը
և յեղաւ Ղըրիում խան Տոլայի Ալհալլան...

ԲԱՍՏԻՆԻԱՆԻ
 ԵՄԵՐ ԴԵ ԿՈՆՏԱՆԻ
 ՄԱՍԻՆ

այտնի՜ յե Զեղ արդյոք, վոր վողջ
Բրետանում,—

Ուզում ես՝ հարցրու լույսին,—
Զկա ավելի գեղեցիկ մի կին, քան
Կոմսուհի Նլկեն դե Կուրսին

Այն ամենը, վոր լինում ե կյանքում—
Մենք պետք ե տեսնենք ու լսենք,—
Դրա համա՛ր ել, աստըծո կամքով,
Աչքեր ե ականջներ ունենք:

Դղյակից սահում ե կարապի նման
Յեւլ դեպի կամուրջն ե նա գնում:
Մի մուրացիկ ե հանդիպում նրան,
Խսկ վերից—արեն ե նայում:

Բայց յերբ պատահում ե, վոր մեր աչքը
Զափից ավելի յե սուր—
Նշանակում ե, վոր Արարիչը
Ուզում ե տանջել մեզ իզուր:

Ձբարձրացնելով աչքերը սիրող—
Գնում ե նրա յետևից
Ջահել մանկավիհի, ինչպես և սիրուն
Շնիկը չքնաղ մաղամի:

Մենք գիտենք—շունը հաճախ
Դառնում ե ադնիվ բարեկամ.
Հաճելի յե սիրել շնիկին.
Ձի խանդում վոչ-վոք նրան...

Ձեզ կասեմ, վոք այդ մուրացիկը
Ջահել եր, թիկնեդ, գեղեցիկ,
Յեվ կույր եր.—բայց միթե կույրը
Տիկնոջ ուշադրության արժանի չի...

Նախանձում ե տեմնողին միշտ կույրը.
Բայց յեթե նա իմանա՞ր,
Թե սրտում մեր ինչքան մթություն ենք
Մենք պահում—և՛ սև, և՛ խավար:

Թպրտաց սիրտը կոմսուհու. սրտում այդ
Սերը բնակվում եր միշտ—
Կոմսուհին նայեց մուրացիկին անթարթ.
— «Մթժանի յե սիրո, ո, ճիշտ»

Ամեն վոք սրտի խոր խոհեր ունի.
Ոձը, առյուծը և դուք,—
Բայց ո՞վ այդ խոհերը գիտե.
Յեվ գիտես դու քոնն արդյոք...

Կոմսուհին ասում ե մուրացիկին. «—Լսի՛ր,
Կոմսուհի Նյլենն ե դիմում քեզ.
Ցավ ե պատճառում ինձ քո մութ հոգին.
Ի՞նչպես ամոքեմ նրա վիշտը յես»

Յերը զգում ես դու քո սրտում
Մեղրի կամ թույնի կուտակումն առատ—
Տո՛ւր մերձավորիդ ավելցուկն իսկույն.
Ինչի՞դ ե նրա տենդը հորդառատ:

— «Մաղա՛մ»—ասում ե մուրացիկը հեզ.
Իմ թանկագին մաղամ,—
Իմ ամբողջ կյանքի որերը սև
Ձեր մի համբույրին յես կտամ»

Լույս-ճշմարտության կարոտով վառված՝
Այնքան ես ազա՛ն ախ ուզում,
Վոր սիրում ես քո սուտը հնարած,
Ինչպես ճշմարտություն մի սուրբ:

— «Մերելի՛ս, դու քիչ ախ կո՞ղմ նայիր,
Ասաց կոմսուհին ծառային,—
Բարի աստուծո փառքի համար յես
Հեղությունս չեմ խնայի»

Կինն ել աշխարհում—ամեն ինչի պես—
Խաղալիք ե աստուծո ձեռին.
Լավ ե—մտածենք մանկիկներին հեզ,
Թիթեռնիկներին, ծիտերին մասին:

Գրկում ե կույրը հպարտ կոմսուհուն,
Հպում ե շրթերը շրթերին,—
Մշուշվում ե կոմսուհու հայացքը,
Խոնարհվում ե իրանը նրբին:

Ո, այրեր,—կեցցե յերջանկությունը,
Թող թեկուզ լուկ մի պահ տեխի—
Յերջանկության մեջ խմաստություն կա
Բոլոր գրքերից ավելի:

Այստեղ կոմսուհու հպարտությունը
Հաղթեց կրքերին նրա վես.
Յեւ հրամայեց մանկավիհին նա՛.
— Եժեն, ո, մանկիկըս, չընայես:

Մեր վոսոխները—պահն ու սատանան—
Աշխարհում հաղթում են միշտ մեզ.
Անպարտելի յե ժամը փորձության.—
Ուրեմն դու քեզ չտանջես:

Հետո, հաղեցած վոտքի կանգնելով,
— Սպանիր,—ասաց ծառային.
Յեւ ուրախությամբ այդ տղան սիրող
Վոսոխին իր հանձնեց սև մահին:

Ով խմում ե սերն ու խանդը կիզող
Միևնույն այրող բաժակից,—
Անխուսափելի խմելու յե նա
Վրեժի հեղուկը կարմիր:

Խոնավ շրթերը սրբելով նազով,
Կոմսուհին ասաց Հիսուսին.
— Բեզ ընծայեցի, դրախտի արքա,
Իմ մաքրությունը լույսի...»

Թե ուր ե փչում, վճռ կողմը, քամին—
Մեզ դաշտի ցողունն ե ասում,—
Բայց աստված ինքն ել չգիտե յերբեք,
Թե կինը ինչ ե ուզում:

Յեվ մանկլավիկին նա հեզ հարցըրեց.
— Ճիշտ չե, վոր բարի յեմ յես շատ...
Ել ինչո՞ւ յես լալիս, սիրելիս.
Գնանք տուն, ժամանակն ե արդ...»

Ծնվում ե սերը, ինչպես բոց, աբազ,—
Յեվ մենք այրվելով նրանում,
Դառնում ենք ինքներըս կրակ՝
Գեղեցիկ, և վառ, և անհուն:—

Չպատասխանեց ծառան կոմսուհուն,
Արցունքը միայն նա սրբեց,
Բայց հառաչանքը իր անհուն
Նայենը, ավանդ, չըզսպեց:

Բաշխում ենք մենք կյանքը շոայլ.—
Ձե՞ վոր ամենքս կյանքում
Բերում ենք ծիծաղ մի քիչ վառ—
Յեվ մի սիրտ լիքը արցունք:

կոմսուհին իր սև հոնքերը կիտեց
Յեվ, ճիչը զսպելով հաղիւլ—
Իր մանկավիճիկն կամուրջից նետեց
Դեպի ջրերը փոսիւ

Յեթե մենք խստագոյնս դատենք
Բոլորին, ով արժանի չե դատի —
Յերջանիկ չենք լինի մենք,
Բայց աշխարհը դատարկվի պիտի:

Յեվ կրկին իր կապույտ աչքերը
Ելլենը դեպ յերկինք հառեց.
— Յեղիւր դատավոր ինձ, տեր իմ,
Բայց արդար յեղիւր, ինչպես յես:

Մենք գիտենք.— գեղեցիկ կանանց
Մեղքերը — հանաքներ են քնքուշ.
Իսկ — այնքան բարձր յե աստված,
Այնքան հեղ ե նա և զգուշ...

Գիշերը կոմսուհին, արբային կանչելով,
Պատմեց իր մեղքերը բոլոր,
Յեվ — քավեց իր այդ մեղքերը բոլոր
Լոկ հիսուն լուի հանձնելով:

Ինչ վոր պատահում ե կյանքում —
Մենք պետք ե տեսնենք ու լսենք,
Դրա համար ել, աստուծո կամքով,
Աչքեր և ականջներ ունենք:

Այս ամենը — հար գաղափիք կըմնար,
Այս մասին հիւ կասեր մեղ,—
Բայց — աջամբույրի գումարում հանկարծ
Խննը կեղծ դրամ պատահեց...

Բայց յերբ պատահում ե, վոր մեր աչքը
Չափից ավելի յե սուր —
Նշանակում ե, վոր Արարիչը
Մեզ չարչարել ե ուզում:

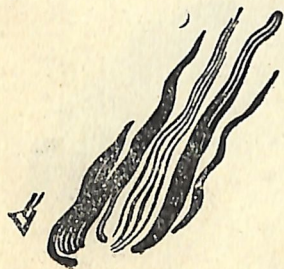
Յեվ ահա, բաշխելով այդ կեղծ դրամները
Իր հոտի ծուխներին աղքատ —
Արբահայրը պատմեց այս քնքուշ բաները
Յեվ տվեց մեզ — չքնաղ մի բալլադ:

Տանջալից են սրտի ցավերը
Յեվ հաճախ — չիք բուժում նրանց,—
Այնժամ զվարթուն հանաքով ենք
Մենք բուժում ցավերն այդ անանց:

ԻՄ ԹԱՆԿԱԳԻՆ
ԲԱՐԵԿԱՍ

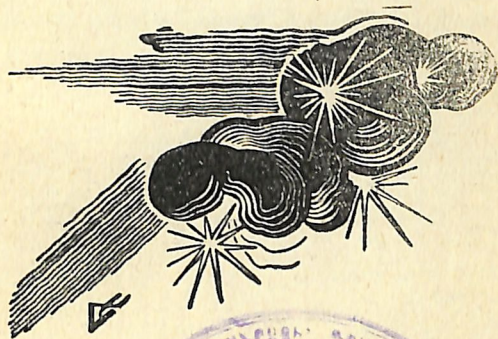
Օ ԼՈՐԻԴԻ
ՉԱՊԵԼԼԻՆ

նշան կայծերը ամպի սեփնում —
Միայնակ ենք մենք ովկյանում կյանքի
Բայց մենք — գալիքի հունտերն ենք կյանքում,
Մենք — կրակներն ենք պայծառ գալիքի —

Կապրի. 24. IV. 1911

~~ԱՐԱՐԱՏ~~

ԱՐԱՐԱՏ	21
Բազելի յեղը	29
Վախսական լեզենդ	45
Աղջիկը և մահը	53
Ստախոս Սարյակի և ճշմարտության սիրահար Փայտփորիկի մասին	69
Խանը և նրա վրդին	85
Բալլադ Կոմսուհի Ելլեն դե Կուրսի մասին	101
Իմ թանկագին բարեկամ Լուիջի Ցապելլին	113

1955
1955
1955

Հովհան 1034

«Ազգային գրադարան»

NL0315863

10.657

891.71

9-83